Отклонения от типичното развитие на исковия процес във връзка със страните

I Процесуална субституция

1. Типичната процесуална легитимация произтича от засягането на нечии правни сфери от правен спор, т.е. процесуално легитимирани да участват в разрешаването на правния спор са лицата, чиито правни сфери са засегнати от този спор. При нетипичната процесуална легитимация по изключение право на иск има трето лице, чиято правна сфера не е засегната от правния спор, но поради особеното му отношение със засегнатия от правния спор, законът овластява това трето лице – процесуален субституент, да предяви или да защитава пред съда чуждото право или чуждата правна сфера от свое име.

Процесуалната субституция е налице, когато главна страна по делото – ищец или ответник, наред със или вместо засегнатия от правния спор, става процесуалният субституент, когото правният спор не засяга, но въпреки това той разполага с правото да инициира разрешаването или да участва в разрешаването на правния спор.

Особените отношения между засегнатия от правния спор и процесуалния субституент могат да бъдат най-различни. Например съществуването на вземането на кредитора не е обусловено от съществуването на права и вземания в патримониума на длъжника, но фактическата възможност на кредитора да удовлетвори вземането си зависи от това какви права и вземания притежава длъжникът и дали той защитава правата си и събира вземанията си от своите длъжници, или бездейства по различни причини. Законът овластява кредитора на бездействащия длъжник да упражни от свое име неговите права, като ги предяви с иск по чл. 134 ЗЗД пред съда и по този начин да защити неговия патримониум и така – своя интерес да получи удовлетворение. Обстоятелството че едно право е спорно и дори вече е предмет на висящ исков процес не ограничава легитимираният като негов титуляр да се разпорежда свободно с него (например банката-кредитор да прехвърли спорното вземане на колекторска фирма, легитимираният като собственик да прехвърли спорния имот срещу задължение за издръжка и гледане или да разпредели имуществото си, в това число процесния имот, между своите

наследници чрез преживна делба). Такова прехвърляне по време на процеса обаче не легитимира приобретателя на спорното право като главна страна – ищец или ответник, на мястото на прехвърлителя, защото така може да бъдат злепоставени правата на насрещната страна по висящото дело, най-малкото защото приобретателят на спорното право може да не разполага с имущество, за да плати направените от насрещната страна разноски по делото.

2. Различията в отношенията между титуляря на правото или правната сфера и процесуалния субституент определят и формата на субституцията – процесуално застъпничество и процесуална суброгация.

2.1. Процесуалното застъпничество е налице, когато на трето лице, чиято правна сфера не е засегната от правния спор, е признат правния интерес от свое име да предяви пред съда чуждо правоотношение. Характерното за тази процесуална форма е, че застъпничество може да има само на страната на ищеца и засегнатият от правния спор задължително трябва да бъде конституиран като съищец по делото (чл. 26, ал. 4 ГПК) и така да приеме процесуалното положение на задължителен другар на инициатора на производството – процесуалният застъпник. С предявяването на иска от процесуалния субституент обаче засегнатият от правния спор губи възможността да предяви своя иск отделно – той вече е страна по висящ процес със същия предмет срещу същия ответник. Също така той не може да оттегли или се откаже от непредявения от него иск, както процесуалният субституент не може да се разпорежда с предмета на делото – той принадлежи другиму. Процесуалният застъпник може да оттегли участието си по делото, но не и да оттегли или се откаже от предявения иск – при необходимото другарство (задължителното другарство е частен случай на необходимото) за прекратяване на делото поради оттегляне или отказ от иска се изисква съгласите на всички необходими другари (чл. 216, ал. 2, изр. 2 ГПК). Ако процесуалният застъпник оттегли участието си, делото продължава с участието на засегнатия от правния спор.

Процесуален застъпник е кредиторът на бездействащия длъжник, който предявява пред съда длъжниковите права с т. нар. суброгаторен иск (чл. 134 ЗЗД). Такъв може да бъде и взискателят по изпълнително дело срещу длъжника, комуто съдебният изпълнител е възложил вземане на длъжника от трето задължено лице за събиране (чл. 510 ГПК).

Процесуален застъпник би бил и прокурорът, ако законът уреди възможността той да предяви с иск чужди права в интерес на техния титуляр.

2.2. Процесуална суброгация е налице, когато на трето лице, чиято правна сфера не е засегната от правния спор, е признат правния интерес от свое име да предяви с иск чуждо материално право или да защитава пред съда чужда правна сфера, без засегнатият от правния спор да участва в процеса като главна страна, а ако е имал това качество, да го изгуби. Характерното за тази процесуална форма е, че правото на иск принадлежи единствено на процесуалния субституент, а засегнатият от правния спор няма право на иск – той може да замести в процеса процесуалния субституент само по волята на двете насрещни страни, т.е. до другарство в процес не се стига. Въпреки неучастието на засегнатия от правния спор в разглеждането на делото, силата на пресъдено нещо на постановеното съдебното решение се разпростира и по отношение на него. Като няма право да участва в производството в качеството на главна страна, засегнатият от правния спор не може да иска отмяна на влязлото в сила решение, когато то е неизгодно за него, тъй като той не притежава право на участие в делото, което да е нарушено.

Прехвърлителят на спорното право е процесуално легитимиран да продължи да брани пред съда прехвърленото право вместо засегнатия от спора негов приобретател (чл. 226 ГПК). Встъпилото или привлечено в делото трето лице помагач придобива процесуалната легитимация да брани спорното право, когато по съгласие на страните замества подпомаганата главна страна (чл. 222 ГПК).

2.3. При действието на стария ГПК процесуална суброгация беше уредена и по отношение на държавните учреждения и предприятия, на които държавата беше предоставила за управление своите вещи държавна собственост. По тогавашната терминология на държавните учреждения беше предоставяно право на оперативно управление, а на държавните предприятия – право на стопанисване, които бяха третирани като ограничени вещни права. Така държавните учреждения и предприятия упражняваха чрез фактически действия правото на държавна собственост (като осъществяваха квазивладение, и така държавата упражняваше своето владение). Те извършваха и правни действия като предявяваха искове за защита на правото си върху обекти, предоставени им за управление или

стопанисване, тъй като бяха активно и пасивно процесуално легитимирани да защитават държавната собственост пред съда. Опасността държавата, като лишен от правото на иск собственик на спорната вещ, да бъде неотвратимо обвързана от решението по зле воден процес, беше компенсирана чрез служебното задължение на съда да я уведоми за всяко висящо дело с насрещна страна гражданин или недържавна организация и така да й позволи да встъпи като контролираща страна по делото с надмощно процесуално положение[1] по отношение процесуално легитимираното да брани правото на държавна собственост държавно учреждение или предприятие (чл. 19 ГПК, отм.).

При действието на новия ГПК с премахването на процесуалната фигура на контролиращата страна с надмощно процесуално положение, няма място за процесуална суброгация по исковете за защита на правото на държавна собственост. Нуждата от защита на държавната собственост обаче не е отпаднала. Държавата е титуляр на правото на държавна собственост (както публична, така и частна), но тя не може да я упражнява на практика (чрез фактически действия) освен чрез своите органи – държавните учреждения и държавните предприятия, на които тя е предоставена за управление и които в това им качество могат да я защитават от свое име пред съд, тъй като ППВС № 8/1979 не е изгубило своята приложимост в частта, в която постановява, че легитимирани да осъществяват защита на правото на държавна собственост са

[1] Надмощното процесуално положение на държавата се осъществяваше чрез правото на нейния представител да извършва всички процесуални действия, като при противоречие между неговите действия и тези на процесуалния субституент, се зачитат тези на пълномощника на държавата. Вж. т. 11 ППВС № 8/1979, съгласно което: „Макар държавният фонд на социалистическата собственост да е единен и неделим, легитимирани да осъществяват защита на общонародната собственост са организациите, на които е предоставено оперативното управление и стопанисване на имота и от името на които процесуални действия извършват техните ръководители съобразно устройствените им правила. Това следва от посочените нормативни разпоредби. Тази процесуална легитимация не изключва намесата и участието на Министерството на финансите по дела за държавна социалистическа собственост, поверена за оперативно управление на учреждения или предприятия. Държавата е заинтересована от техния изход. Ако нейна вещ бъде присъдена на гражданин или недържавна организация, ще се накърни фондът на държавната собственост. Държавата е заинтересована от изхода на всички дела от държавни учреждения с противна страна гражданин или недържавна организация. Изходът по тези дела косвено се отразява върху държавния бюджет. С оглед на това чл. 19 ГПК овластява Министерството на финансите да вземе участие като страна по дела, които се отнасят до основни средства, и задължава държавните учреждения да го уведомяват за всички заведени от тях или против тях дела. То може да вземе участие в тези дела. Ако встъпи в делото, Министерството на финансите не е участник в спорното правоотношение. На него нищо не се присъжда и то не се осъжда, включително за разноски. Участието му е контролиращо за процесуалните действия на учреждението или предприятието, което е страна по делото. В това си качество Министерството на финансите може да извършва всички процесуални действия, както и може да се противопоставя на процесуалните действия на контролираната страна и да ги обезсилва. В тези случаи не се прилага чл. 173 ГПК. Меродавно е становището на Министерството на финансите като представител на държавата“.

организациите, на които е предоставено оперативното управление и стопанисване на имота[2]. Правото на управление обаче може да съществува само ако е надлежно учредено върху вещ държавна собственост, така че неговата самостоятелна защита е неотделима от защитата на правото на държавна собственост. Затова държавното учреждение или предприятие по предявен от него иск, засягащ правото на предоставената му държавна собственост би трябвало най-малкото да уведомява за всяко предстоящо производство съответния министър с компетентност да защитава пред съда правото на държавна собственост (на регионалното развитие и благоустройството, на земеделието или на горите), за да може той да прецени дали да встъпи във висящия процес като подпомагаща страна. Разбира се, няма пречка държавното учреждение или предприятие да привлече държавата, представлявана от съответния министър като трето лице помагач.

Същото се отнася и за държавата, когато тя чрез министъра на регионалното развитие и благоустройството (чл. 31, ГПК), областен управител или друг свой представителен орган предяви иск за защита на своето право на собственост. Тя също може, когато прецени че това е наложително, да привлече като трето лице помагач държавното учреждение или предприятие, на което съответната вещ е предоставена за управление или стопанисване.

Същото важи и когато частноправен субект предяви иск за защита на собствеността срещу държавата или срещу държавното учреждение или предприятие, на което е предоставено правото на управление или

[2] Тази съдебна практика е следвана неотклонно и след приемането на новата ал. 3 на чл. 14 ЗДС (ДВ, бр. 87 от 2010 г.) съгласно която управлението върху обекти, имоти и вещи – държавна собственост, включва правото на ведомствата и юридическите лица на бюджетна издръжка да ги владеят, ползват и поддържат от името на държавата, за своя сметка и на своя отговорност. За правните проблеми, породени от тази разпоредба Вж. Калайджиев А. „За правото на ведомствата и юридическите лица на бюджетна издръжка да управляват обекти, имоти и вещи – държавна собственост“, списание „Търговско право“, 2021 г., кн. 1 – 2. При всички несъвършенства на посочената уредба, тя не отрича съществуването на правото на управление в патримониума на държавното учреждение или предприятие (ведомство или юридическо лице на бюджетна издръжка – според терминологията на ЗДС) нито променят с нещо процесуалния ред за неговата гражданскоправна защита. Тази разпоредба не променя и съотношението между защитата на притежаваното от държавата право на собственост и защитата на произтичащото от него и притежавано от държавното учреждение или предприятие право на управление. Не може да се приеме, че уреденото в чл. 31, ал. 2 ГПК, чл. 26, ал. 7 ЗГ и чл. 24, ал.12 ЗСПЗЗ представителство на държавата по дела с предмет имоти – държавна собственост от министъра на регионалното развитие и благоустройството и от министъра на земеделието се конкурира или съвместява с представителството на министрите и ръководителите на другите ведомства, на които са предоставени имоти и вещи – държавна собственост по отношение на съответните министерства и други ведомства, тъй като те защитават различни права – министърът на регионалното развитие и благоустройството и министърът на земеделието са процесуално легитимирани да защитават правото на държавна собственост, а съответните министри и ръководителите на другите ведомства – предоставеното им право на управление.

стопанисване. В тези случаи ответникът – държавата, съответно държавното учреждение или предприятие, могат да привлекат другия заинтересован от правото на държавна собственост като трето лице помагач[3].

Изложеното показва, че съществуването на контролираща страна с надмощно процесуално положение се компенсира напълно от възможността за привличане на държавата или държавното учреждение или предприятие, на което е предоставено управлението на спорната вещ. Разликата между старата и новата уредба е, че с отпадането на служебното задължение на съда да уведомява държавата за всяко висящо производство с предмет право на собственост върху вещ, който се претендира да е държавна собственост, отговорността да направи това остава да тежи изцяло върху държавата в лицето на съответните министри с компетентност да защитава пред съда правото на държавна собственост и на държавните учреждения и предприятия, на които тя е предоставена за управление или стопанисване.

Не може да бъде споделено поддържаното в доктрината и част от съдебната практика[4] разбиране, че при действието на новия ГПК силата на пресъдено нещо на решението по иск за защита на правото на собственост, воден от или срещу държавно учреждение или предприятие, на което е предоставено управлението или стопанисването на спорната вещ, се разпростира и по отношение на държавата – собственик на вещта на основание съществуващо необходимо другарство между участвалото в процеса държавно учреждение или предприятие – титуляр на правото на управление или стопанисване на спорната вещ и неучаствалата в процеса държава – титуляр на правото на държавна собственост. В случая необходимото другарство се извежда от наложителността решението по спора да бъде еднакво спрямо всички, а необходимостта държавата да бъде конституирана като главна страна в процеса – от уредбата на процесуалното застъпничество – чл. 26, ал. 4 ГПК; което ще рече, че при действието на стария ГПК процесуалната защита на правото на държавна

[3] Извън предмета на изложението са материалноправните въпроси за отношенията между държавата и държавните учреждения и предприятия, на които е предоставено правото на управление или стопанисване, съответно кой има интерес от установяването на правото на собственост, от владението или държането, от определянето на границите и от защитата от посегателства, които не нарушават владението.

[4] Вж. Сталев Ж., Мингова А., Попова В., Стамболиев О. и Иванова Р. „Българско гражданско процесуално право“ Десето преработено и допълнено издание, Второ по действащия ГПК, Сиела 2020 и посочената там съдебна практика, § 78, I, 1, в, стр. 377 – 384.

собственост се е осъществявала чрез процесуална суброгация, а сега – чрез процесуално застъпничество. Тази теза не отчита две обстоятелства: Първото е, че правото на управление или стопанисване е различно от правото на държавна собственост (иначе няма как първото да произлезе от второто), т.е. няма място за процесуално застъпничество, тъй като процесуалният застъпник предявява от свое име иск за защита на чуждо материално право; а в случая държавното учреждение или предприятие търси защита на своето материално право. Правото на управление или стопанисване възниква от различен фактически състав в сравнение с правото на държавна собственост и не е изключено правото на държавна собственост да съществува (защото правопораждащият го фактически състав е осъществен), а правото на управление или стопанисване да не е възникнало (защото правопораждащият го фактически състав не е осъществен) или да е погасено, т.е. да не съществува (защото е осъществен правопопогасяващ го фактически състав). Второто обстоятелство е, че процесуалното застъпничество е възможно само на страната на ищеца, докато участието на държавата наред с държавните учреждения и предприятия трябва да има място и когато трети лица предявяват искове за защита на правото на собственост, което считат за свое, и ги насочват срещу държавните учреждения и предприятия. Трябва да има място и участието на държавните учреждения и предприятия, на които е предоставено правото на управление или стопанисване по делата, водени от и срещу държавата, които имат за предмет правото на държавна собственост.

На прав път е съдебната практика, която отрежда на държавата процесуалното положение на трето лице помагач по предявените искове за защита на собствеността от и срещу държавните учреждения и предприятия. Тази практика има и предимството да признава интереса на държавното учреждение или предприятие да участва като трето лице помагач по искове за защита на правото на държавна собственост, предявени както от, така и срещу държавата, и съответства на обстоятелството, че двете защитавани права са различни – право на собственост и право на управление или на стопанисване, което означава, че държавата няма право на иск за защита на правото на управление или на стопанисване, но е заинтересована да участва в процеса на неговата защита, както и че държавното учреждение или предприятие не е титуляр на правото на държавна собственост, но е заинтересовано да участва в

процеса на неговата защита. Именно лицата, които нямат право на иск, но имат интерес да помагат на една от главните страни да постигне благоприятно за нея решение, могат да встъпват или да бъдат привличани да участват в чужд процес като трети лица помагачи.

Това разрешение има и предимството да обясни, защо неучаствалото като помагач в чуждия процес трето лице може и да търпи затруднения при защита на своите права в резултат на това, че не е встъпило или не е било привлечено да помага в чуждия процес, но няма да е обвързано нито от силата на пресъдено нещо, нито от мотивите на съдебно решение, постановено в чуждия нему процес, тъй като то не е могло да влияне на неговото съдържание.

2.4. Отговорността на държавата за вреди произтича от чл. 7 от Конституцията: „Държавата отговаря за вреди, причинени от незаконни актове или действия на нейни органи и длъжностни лица“. Общото правно основание, на което тя може да бъде реализирана е чл. 49 ЗЗД, който урежда отговорността на възложителя на някаква работа за вредите, причинени от изпълнителя при извършването на възложената работа. С осъществяването на деликта възниква правоотношение между пострадалия и отговорната за чуждите действия държава, която по предявен иск за парични вземания се представлява от министъра на финансите. Това е типичната процесуална легитимация по иска за вреди от деликт. Специалният ЗОДОВ урежда основанията, на които държавата отговаря по облекчен за пострадалия ред[5] за причинените вреди от нарушаване на правата на човека. Процесуално легитимирани да отговарят по исковете на тези основания са държавните учреждения, поведението на чийто служител се претендира да е причинило вредата (чл. 7 ЗОДОВ). Целта на законодателя с въвеждането на тази нетипична пасивна процесуална легитимация е в процеса да участва държавният орган, който има наблюдение върху осъществяваната дейност или упражнява надзор върху нея и може да предприеме или да предложи вземането на подходящи мерки за избягването на други нарушения в бъдещата работа на учреждението; а не министърът на финансите, който би представлявал държавата по иска за парично вземане, но няма поглед върху работата на различните учреждения и съответно няма нито правомощия да вземе, нито капацитет

[5] Облекченията се състоят в уреждането на отговорността като безвиновна, определянето невисоки прости такси за предявяването на иска, независимо от неговата цена , облекчаването на отговорността за разноски и др.

да предложи ефективни мерки за избягването на други нарушения на правата на човека и съответно причиняването на други увреждания.

2.5. В съдебната практика е изоставено поддържаното в доктрината разбиране, че нетипичната процесуална легитимация може да произтича единствено от изрична разпоредба в закона[6]. По исковете срещу държавата за вреди ВКС приема, че държавата може да участва в съдебни производства чрез процесуален субституент както по граждански спорове за вреди по ЗОДОВ, така и по граждански спорове за обезщетение за вреди на общо основание[7]. Това практическо разрешение е възприето от законодателя в чл. 2в, ал. 1, т. 2 ЗОДОВ (Нов – ДВ, бр. 94 от 2019 г.) по отношение на съдебните спорове за обезщетение за вреди от нарушение на правото на Европейския съюз, също и когато делото е подсъдно на гражданските съдилища, т.е. когато предявеният иск срещу държавата е с правно основание чл. 49 ЗЗД[8].

II Другарство

1. Правата и задълженията може да са общи за повече правни субекти или макар и с различно съдържание да са свързани чрез общия им предмет или източник. За да бъде избегната възможността постановените съдебни решения в отделните производства между различните страни да отразят по различен начин действителното правно положение, законът урежда възможността да бъдат съединени за съвместно разглеждане и общо решаване в едно производство исковете на един или повече ищци срещу един или повече ответници. По този начин решенията по отделните искове могат да бъдат съобразени и да установят безпротиворечиво правоотношенията между всички участници в производството. Всеки от носителите на общи права може по свой избор да поиска защита срещу всекиго от общо задължените в зависимост от това кой признава или не признава задължението си в действителния му обем и съответно дали го

[6] Вж. Сталев Ж., Мингова А., Попова В., Стамболиев О. и Иванова Р. „Българско гражданско процесуално право“ Десето преработено и допълнено издание, Второ по действащия ГПК, Сиела 2020, § 78, I, 1, стр. 376.

[7] Във връзка с колебанията при определянето на правната квалификация на предявения срещу държавата иск за обезщетение на вреди – по някой от съставите на ЗОДОВ или по чл. 49 ЗЗД, съдебната практика приема, че погрешната правна квалификация съставлява нарушение на материалния закон, което не води до разглеждането на непредявен иск , поради което по-горната инстанция е длъжна да промени погрешната правна квалификация с вярната и се произнесе по предявения иск, който е разгледан в надлежно производство и срещу надлежен ответник – учреждението, поведението на чийто служител се претендира да е причинило вредата. От това произтича съдебната практика, че държавата може да бъде „представлявана“ по предявен иск за обезщетение на вреди, като от законния си представител – министъра на финансите, така и от процесуален субституент.

[8] Вж. Решение № 16/02.03.2021 по гр. д. № 1914/2020, ВКС, IV ГО.

изпълнява добросъвестно; както и всеки, чиято правна сфера е застрашена от неоснователни претенции може да поиска защита срещу всеки претендент; но ако всички участници в общите или свързаните правоотношения искат те да бъдат установени безпротиворечиво, те могат да предявят исковете си заедно и срещу всички останали участници. По този начин процесуалният закон отговаря на нуждата от защита на правоотношенията с повече участници: солидарни вземания и задължения, общо поети и наследени задължения, съсобственост, съпричиняване на вреди, отговорност за чужди действия, обезпечаване на чужди задължения и др.

Всички ищци, от една страна, както и всички ответници, от друга страна, са другари помежду си, тъй като претендират свои права или се защитават срещу претенции, които считат неоснователни, не могат или не искат да удовлетворят. Всеки от другарите е в отделни правоотношения със съда – толкова, колкото са насрещните страни. Другарството представлява множество правоотношения на съда с различни двойки правни субекти, поради което това съединяване на исковете се нарича субективно.

2. Другарството е допустимо, когато предявените от или срещу страните искове внасят като предмет на делото общи техни права или задължения и когато различните права или задължения почиват на едно и също основание.

Правата и задълженията са общи, когато имат един и същ обект – вещ или друго имуществено или неимуществено благо (съсобственост, сънаследяване, имуществена общност, съавторство, съзадълженост, съпричиняване, отговорност за чужд дълг или чуждо поведение и др.)

Основанието на правата или задълженията е едно и също, когато тяхното възникване, промяна или прекратяване произтичат от един и същи юридически факт. Не е необходимо всички елементи от отделните фактически състави да са общи, достатъчно е само един факт да е общ.

Придобилите на различни основания части от един имот (някои по давност, други по сделка, трети по наследяване или по регулация и т.н.) могат да предявят заедно негаторните си искове срещу нарушаващия правото им на собственост, без да ги лишава от владение. Пострадалият при пътнотранспортно произшествие може да предяви заедно исковете си за обезщетение на вреди срещу водача на превозното средство, неговия

работодател и застрахователя по застраховка гражданска отговорност. Неограничено отговорните съдружници в търговско дружество могат да бъдат ответници наред с него по иск за вземане срещу дружеството, но съдружниците в дружество с ограничена отговорност не може да участват като страна по предявените от и срещу него искове. Не само правоимащите от един ред могат да предявят заедно исковете си за издръжка срещу задължените от един ред, но и правоимащите от различни редове могат да предявят заедно исковете си за издръжка срещу задължените от различни редове, тъй като общи са не само фактите на произхода от едни и същи лица, но общи са и фактите, обуславящи нуждата от издръжка на всеки от правоимащите, както и възможностите на всеки от задължените от различните редове да я предоставя (задълженият от по-горен ред дължи издръжка на правоимащите, доколкото задължените от предходните редове нямат възможност да я предоставят и според възможностите на всеки от останалите задължени от неговия ред).

За да бъде допуснато съединяването на исковете от и срещу другарите, е необходимо те да подлежат на разглеждане по един и същи ред. Такова общо изискване няма уредено в закона, но въпреки това съществува с много изключения, които се основават на необходимостта от съвместно разглеждане на предявените срещу другарите искове. Тази необходимост е основание за преодоляване на различната международна подведомственост на исковете срещу различните другари (чл. 20 КМЧП и чл. 8, § 1 Регламент (ЕС) № 1215/2012), както и на компетентността, произтичаща от сключени договори за отнасянето на спора пред арбитражен или чуждестранен съд за някои от другарите. Не съставляват пречка за съвместното разглеждане на съединените исковете и тяхната различна родова и местна подсъдност. Правната уредба на колективните искове обаче изключва възможността осъдителният иск на пострадалия за обезщетение на вредите от деликт да бъде съединен за общо разглеждане нито с колективния иск срещу нарушителя за установяване на увреждащото действие или бездействие, неговата противоправност и вината по чл. 379, ал. 2 ГПК, нито с колективните искове срещу нарушителя за преустановяване на нарушението, за поправяне на последиците от нарушението на увредения колективен интерес или за обезщетение на вредите, причинени на този интерес по чл. 379, ал. 3 ГПК. Тази възможност е изключена от разпоредбата на чл. 383 ГПК, който позволява на увредените да изберат от две възможности: дали да участват в

производството за разглеждане на предявения колективен иск или да заявят, че ще осъществят защитата си самостоятелно в отделен процес, поради което подлежат на изключване от участие, ако са били конституирани като страни.

3. Другарството се учредява по правило с подаването на обща искова молба от повече ищци или срещу повече ответници (чл. 215 ГПК). Възможно е и последващо възникване на другарство по делото, когато в хода на производството физическо лице – страна по делото почине и бъде заместена от няколко наследници или страна юридическо лице се преобразува чрез отделяне или разделяне. Последващо възниква другарство по делото и при предявяването на чуждо право от процесуален застъпник (косвен иск или иск от прокурора), тъй като съгласно чл. 26, ал. 4 ГПК съдът призовава като страна (другар-съищец) и лицето, чието право е предявено.

Съдебната практика съгласно Решение № 96 от 1956 г. на Общото събрание на гражданската колегия на Върховния съд е признавала възможността във всяко положение на делото в първата инстанция, т.е. до приключването на устните състезания пред тази инстанция, ищецът да разшири иска си и срещу нов ответник, като поиска и нему да се връчи препис от исковата молба. Тази съдебна практика бива призната от законодателя през 1997 г., когато е приета новата алинея 4 на чл. 117 ГПК (отм.), която разширява тази възможност, като позволява на ищеца във всяко положение на делото в първата инстанция да привлече наред с първоначалния и друг ответник и без тяхното съгласие. Тази разпоредба не е възпроизведена в новия ГПК, тъй като проблемът е значително по-сложен. Старият ГПК не урежда изрично тази възможност, а новият ГПК я изключва като общо приложимо правило.

При действието на стария ГПК е било възможно да бъде признато правото на ищеца да предяви допълнително същото материално субективно право (индивидуализирано със същото основание и същия петитум) срещу още един или повече ответници, тъй като тогава всички възражения на ответника са се преклудирали с приключването на устните състезания пред последната редовна инстанция, а след измененията от 1997 г. – с приключването на устните състезания пред въззивната инстанция или пред касационната инстанция, ако въззивното решение бъде отменено и искът бъде разгледан от касационната инстанция след

провеждането на ново съдебно дирене. При тази правна уредба не е имало пречка да бъдат разгледани новите възражения на допълнително конституираните ответници, тъй като поради липсата на преклузия същите възражения по същото време би могъл да направи и първоначалният ответник. В последствие тази практика е била значително разширена, тъй като съдилищата започват да допускат привличането и когато искът срещу новия ответник се различава от първоначалния или по основание, или по петитум. Именно тази по нова съдебна практика законодателят възприе с новата ал. 4 на чл. 117 от стария ГПК през 1997 г.

При действието на новия ГПК на новия ответник трябва да бъде връчен препис от исковата за молба за неговото привличане и да му бъде даден срок за писмен отговор; с негово участие трябва да бъде проведено подготвително заседание, в което съдът трябва да изясни новия предмет на делото от фактическа и правна страна; да приеме доклад, който да включи и новия предмет; както и да даде на новоконституирания ответник съответните указания; да се произнесе по новите доказателствени искания и да събере допуснатите нови доказателства; а ако новконституираният не даде съгласие за встъпване – да се произнесе отново по допускането на всички доказателства и да събере отново тези от тях, които са допуснати след вземането на становището на новата страна. Тук се поставя въпросът, как съдът трябва да прецени новите възражения, ако те са преклудирани за първоначалния ответник? Очевидно първоначалният ответник няма да може да се ползва от чуждите възражения и събраните доказателства за съответните факти, ако тези възражения са преклудирани за него и ако за него вече е било невъзможно да иска събирането на съответните доказателства. Тогава защо да бъде допуснато съединяването на исковете, като не може да бъде постигната неговата цел – да бъдат установени безпротиворечиво правоотношенията между всички участници в производството.

В случаите на необходимо и задължително другарство обаче нещата стоят по различен начин. При задължителното другарство новият ответник бива конституиран по искане на ищеца, но по указание на съда, който отказва да разгледа делото без негово участие, а при необходимото другарство неучаствалият другар може да поиска отмяна на обвързващото го неизгодно за него съдебно решение и по този начин да наложи преразглеждането на делото с негово участие, така че крайното решение да бъде еднакво за всички необходими другари. Не е необходимо ищецът да

бъде принуждаван да изчака всичко това, за да поправи грешката си при насочването на иска. В тези случаи очевидно е възможно последващото привличане на нов ответник наред с първоначалния, за което обаче не е необходима изрична законова разпоредба в този смисъл.

Разпоредбата на чл. 117, ал. 4 от стария ГПК не е възпроизведена в новия, за да бъде избегната възможността за привличане на трето лице помагач и предявяването на обратен иск срещу него след изтичането на установените в закона преклузивни срокове за това и за да бъдат разграничавани правилата за влизане в сила на съдебното решение при обжалване от другари и при обжалване от главна и подпомагаща страна.

Не може да бъде споделено поддържаното в доктрината становище, че при действието на новия ГПК чл. 213 ГПК позволява на съда служебно да съедини няколко дела, образувани от или срещу лица, които биха могли да бъдат другари. Такова тълкуване е неприемливо, тъй като чл. 213 ГПК е разположен в Глава XV ГПК и се отнася само до обективното съединяване на искове, а чл. 228, ал. 3 ГПК урежда само заменянето на страна. Той вече не урежда привличането на друг ответник наред с първоначалния[9].

4. Другарството приема различни форми, за да отговори на нуждата от обща защита на повече правни субекти, обвързани по един или друг начин от свързани правоотношения.

Според нуждата от защита то може да бъде активно или пасивно. Активно е другарството, когато исковете са предявени за общо разглеждане от повече на брой ищци. То е пасивно, когато исковете са предявени срещу повече на брой ответници.

Според степента на свързаност на предявените с исковете субективни права, то е необходимо или обикновено. Необходимо е другарството, когато предявените субективни права са идентични по основание и съдържание и се различават единствено по различните си носители, така че съществуването им е обусловено само от общи за всички другари факти. То е обикновено, когато съществуването на предявените субективни права е обусловено както от общи, така и от различни за отделните другари факти.

[9] Вж. ТР № 1/23.12.2015 по тълк.д. № 1/2014, ВКС, ОСТК, в което се приема, че е недопустимо в образувано срещу прекия причинител на вредата производство по чл. 45 от ЗЗД да бъде конституиран като евентуален ответник, по реда на чл. 228, ал. 3 от ГПК застрахователят на гражданската отговорност на делинквента по застраховка "Гражданска отговорност" по иск с правно основание чл. 226, ал. 1 от КЗ.

Според това дали съвместното предявяване на исковете е условие за надлежното упражняване на правото на иск или процесуална възможност, то бива задължително и факултативно. Задължително е другарството, когато процесуалната легитимация на другарите е съвместна, т.е. исковете може да бъдат приети и разгледани от съда само ако са предявени от всички и срещу всички другари. То е факултативно, когато всеки от другарите може да предяви отделно своя иск срещу един от възможните ответници и съдът е длъжен да го приеме и разгледа, без значение дали съществуват и други лица, които биха могли да бъдат другари било на страната на ищеца, било на страната на ответника.

Най-голямо практическо значение има делението на другарството на обикновено и необходимо.

5. Исковете, предявени срещу другарите могат да бъдат съединени не само при условията на кумулативност, но и при условията на евентуалност или алтернативност. При условията на кумулативност са съединени исковете срещу главния длъжник и поръчителя, исковете за обезщетение срещу съизвършителите на увреждането и др. При условията на евентуалност са съединени исковете срещу застрахователя и застрахования деликвент, като главен е искът срещу застрахователя, а евентуален е този срещу застрахования (т. 11 ППВС № 7/1977), а ако е предявен иск и срещу отговорния за действията на деликвента работодател, последните два иска са съединени при условията на кумулативност. При условията на алтернативност са съединени исковете срещу двамата отговорни за действията на причинителя на вредата, ако пострадалият не знае в какво качество причинителят е осъществил увреждащото действие или бездействие – като работник или служител на единия или като работник или служител на другия негов работодател. Начинът на съединяването на исковете зависи от волята на ищеца, но само когато начинът на съединяването не зависи от правното естество на спорните правоотношения. В посочените примери, ако ищецът не е посочил начина на съединяване, няма смисъл съдът да указва на ищеца да посочи начина на съединяване или предпочитания ответник, защото дори ищецът да е посочил друг начин на съединяване на исковете, съдът е длъжен да ги разгледа в това съотношение, което следва от правното им естество.

Не са другари превозвачът и товародателят по исковете на купувача – товарополучател за обезщетение на вредите от повредите по товара.

Правното положение на страните може бъде определено по волята на ищеца само когато то не зависи от правното естество на спорните правоотношения. В случая не е налице съединяване на искове срещу превозвача и товародателя при условията на евентуалност, тъй като те не могат да бъдат другари – отговарят на различни основания и отговорността на единия изключва отговорността на другия. В случая са налице главен иск срещу превозвача, който отговоря по договора за превоз, ако повредата е настъпила по време на превоза и обратен иск срещу продавача – товародател, конституиран като трето лице помагач на ищеца, ако товарът е предаден за превоз повреден.

6. Видове другарство

6.1. При обикновеното другарство наличието на различни факти, които имат значение за съществуването на спорните права, предмет на делото прави възможно постановеното решение да е различно за всеки от другарите – например единият наследник на заемополучателя може да узнава за претенцията от исковата молба, друг да знае за дълга е да е върнал част от него, а трети от наследниците да се е отказал от наследството. На това различно материалноправно положение на другарите се основава правната уредба на техните процесуални действия. Съгласно чл. 216, ал. 1 ГПК всеки от обикновените другари действа самостоятелно. Неговите процесуални действия и бездействия нито ползват, нито вредят на останалите другари. Това не означава обаче, че всяко процесуално действие непременно трябва да бъде извършено или насочено от или към всеки от тях поотделно. За да преодолее затрудненията при връчването и произтичащата от тях възможност сроковете за извършване на съответните съдопроизводствени действия да започват да текат по различно време, законодателят позволява, при повече ищци или ответници, когато интересите им не са противоречиви, съдът по искане на насрещната страна или по своя преценка да ги задължи да посочат един от тях или друго лице за общ съдебен адресат, като при неизпълнение на това задължение той може да им назначи представител за получаване на книжа на техни разноски и риск (чл. 39, ал. 3 ГПК). Необходимостта от тази мярка съдът ще прецени още при връчването на преписите от исковата молба, съответно от призоваването на ищците за първото по делото заседание или връчването на указания за отстраняване на нередовности на исковата молба. Ако съдебните срокове започват да текат от един и същи момент за всички другари, те също ще изтичат едновременно. Пропускането на срока

обаче ще засегне само този от другарите, който го е пропуснал. Така не само различното материалноправно положение на другарите, но също и тяхното различно процесуално поведение (непротивопоставянето на възражения, реплики или дуплики и непосочването на доказателства за установяването на факти, които имат значение за отделния другар) могат да доведат до постановяването на различно решение за всеки от тях. Поотделно за всеки другар може да бъдат определени и неговото право или отговорност за разноски по делото.

От признатата от закона възможност всеки от другарите да действа самостоятелно следва и възможността производство по делото да бъде прекратено по отношение на някой от тях и да продължи с участието на останалите било поради оттегляне или отказ от иска, било поради сключването на съдебна спогодба само между този другар и насрещната страна, било поради неотстраняването на порок на исковата молба или възникването на друга процесуална пречка за продължаване на участието на отделния другар в производството по делото.

Тези правила уреждат процесуалното положение на обикновените другари с оглед на различията в материалноправното им положение. Обикновеното другарство обаче е уредено, за да гарантира на страните, желаещи да постигнат като резултат безпротиворечивото установяване на правоотношенията между всички засегнати от спора. Затова, доколкото съществуването на спорните права, предмет на делото е обусловено от осъществяването или неосъществяването на общи за всички другари факти, към процесуалното положение на обикновените другари са приложими и правилата, които отразяват общото в тяхното материалноправно положение. Съгласно чл. 217 ГПК, ако фактическите твърдения на другарите относно общите факти си противоречат, съдът ги преценява във връзка с всички обстоятелства по делото. Това са правно релевантните и доказателствените факти, които имат значение за всички другари – получаването на заетата сума от общия наследодател, осъществяването на виновното и противоправно поведение, причинило непозволено вредата, които обуславят отговорността на застрахователя, дееца и отговорния за неговите действия. Смисълът на съществуването на правния институт на другарството в процеса е общите факти да бъдат установени еднакво за всички другари, затова твърденията за осъществяването на общи факти, представянето на доказателства и исканията да бъдат събрани доказателства за тях няма нужда да бъдат

извършвани от всеки от другарите поотделно. Не е изключено обаче твърденията и доказателствените искания на отделните другари да се различават (например единият наследник се доверява на кредитора и признава получаването на заетата сума от общия наследодател, а друг наследник знае от наследодателя, че заемът е обещан, но не знае да е отпуснат и оспорва този факт). Събраните по делото доказателства за доказването или оборването на общите факти се преценяват от съда и приетото за установено по тези факти винаги трябва да е еднакво за всички другари.

Еднаквото за всички другари установяване на общите факти позволява на съда да установи безпротиворечиво правоотношенията между всички участници в производството. За да бъде запазен този резултат при обжалване на решението, законът позволява на необжалвалите другари да се присъединят към подадената от техен другар жалба не по-късно от първото заседание във въззивната инстанция, така че всяка промяна на решението да се отрази по еднакъв начин на всички другари. При действието на отменения и в първоначалната редакция на новия ГПК дори някой от необжалвалите другари да беше пропуснал да се присъедини, задължението на съда по жалбата да отмени решението и по отношение на необжалвалите другари на жалбоподателя, ако стигне до различен извод по отношение на общ за всички тях факт, гарантираше постигането на целта на другарството във всеки случай. При първото изменение на новия ГПК (ДВ, бр. 50 от 30.05.2008 г.) обаче беше изменена разпоредбата на чл. 271, ал. 3 ГПК, с което това правомощие на съда по жалбата беше запазено само при необходимото другарство, за което такава изрична разпоредба е излишна, защото при тази форма на другарство извършените от някои от тях действия пораждат действие за всички останали, т.е. за да има общ ефект решението по жалбата, не е необходимо присъединяване към нея. Това изменение на закона засили диспозитивното начало паралелно със засилването на служебните задължения на съда във връзка с доклада по делото, но едва ли на практика отчита осъзната воля на необжалвалия другар. Тази промяна е по-скоро е излишна неблагоприятна последица от процесуален пропуск на страната.

Следва да бъде споделена съдебната практика, че доколкото материалноправното положение на другарите зависи от наличието на общи факти, тяхното процесуалноправно положение е като на подпомагана и подпомагаща страна, което ги прави обвързани от фактическите

констатации на съда в техните вътрешни отношения; но не може да бъде споделена практиката, че за да се избегне тази обвързаност, когато тя не отговаря на действителното положение, един от другарите, срещу когото искът е уважен може да обжалва отхвърлителното решение срещу друг другар, дори ищецът да не го обжалва.

До подобно смешение се стига, когато съдът погрешно конституира като съответник подпомагащата страна, защото ищецът неправилно е насочил исковете си срещу две лица, които не могат да бъдат другари, тъй като претендираната отговорност на всеки от тях не произтича от общи факти. Ищецът няма възможността да избира дали да предяви главния иск срещу ответника и да го съедини евентуално с обратния си иск срещу третото лице помагач, или да предяви исковете си срещу двамата (като например претендира солидарната им отговорност) и така да ги „постави в положението на другари“. Процесуалното качество на страните е такова, каквото следва от естеството на материалните правоотношения, предмет на делото[10]. Купувачът-товарополучател не може да насочи исковете си за обезщетение за повреди по товара срещу превозвача и продавача-товародател и така да ги направи другари, защото отговорността на превозвача произтича от договора за превоз, а на продавача – от договора за продажба; първият отговаря за едни вреди, а вторият – за други. Едните вреди са тези, които са настъпили след предаването стоката за превоз, а другите – преди това. Отговорността на двамата произтича от различни факти, затова главният иск е срещу превозвача, а продавача-товародател има интерес да участва при доказването, че повреждането на товара е настъпило след предаването на стоката за превоз, защото превозвачът отговаря за тези вреди. Ако по товара има и други повреди, те остава да са настъпили преди предаването на стоката за превоз и за тях ще отговаря продавачът-товародател.

Право да обжалва неизгодно за подпомаганата страна решение законът признава на подпомагащата страна, защото съгласно чл. 221, ал. 1 ГПК тя има право да извършва всички съдопроизводствени действия в полза на подпомаганата страна, с изключение на действията, представляващи разпореждане с предмета на спора (ТР № 142-9/11.11.1954, ВС, ОСГК). В посочения пример подпомагащия

[10] Вж. Решение № 38/02.03.2017 по гр. д. № 60030/2016, ВКС, IV ГО в което се приема, че когато са предявени субективно съединени искове, процесуалното качество на страните е такова, каквото следва от естеството на материалните правоотношения, предмет на делото, а не зависи от начина, по който съдът ги е конституирал.

товарополучателя товародател може да обжалва неблагоприятното за подпомагания отхвърлително решение по иска за обезщетение на вредите от повредите по товара срещу товародателя, но един другар не може да обжалва благоприятно за друг другар решение в негова вреда. Обратното, всеки другар може да се присъедини към жалбата на друг другар (чл. 265, ал. 1 ГПК).

Да се признае право на един другар да обжалва благоприятното решение за друг другар, противоречи на общопризната възможност оттеглянето и отказът от иска, както и неговото изменение да бъдат извършени по отношения на някой от обикновените другари, както и съдебната спогодба да бъде сключена само с някой от тях.

Не съществуват пречки също така по отношение на някой от обикновените другари да бъде постановено неприсъствено решение[11] или решение при признание на иска[12].

6.2. При необходимото другарство определящото значение на всички факти за съществуването на спорните права, предмет на делото изключва възможността постановеното решение да е различно за някои от другарите – например наследниците (низходящи или родители), които продължават процеса по предявения от наследодателя им иск за развод, ако той е поискал произнасяне по вината на преживелия съпруг (чл. 52, ал. 2 СК), наследниците, които продължават процеса по предявения от наследодателя им иск за унищожаване на осиновяването (чл.108 СК) или наследниците, предявили иск или встъпили в делото за обявяването на друг наследник за недостоен да наследи (чл. 4 ЗН); както и ответниците по предявен павлов иск (чл. 135 ЗЗД) или по предявен от трето лице иск за прогласяване на нищожността на сключен между тях договор (чл. 26 ЗЗД)[13].

---

[11] Бездействието на обикновения другар не може да бъде основание за постановяване на неприсъствено решение срещу него, само ако предявеният срещу него иск е при условията на евентуалност. Причината обаче е, че без да е отхвърлен главният иск, съдът не може да се произнесе по съединения при условието на евентуалност иск.

[12] Признанието на иска се различава от признанието на фактите по това, че то обвързва неотвратимо признаващия иска, но не обвързва признаващия факта (признанието на факт може да бъде оттеглено и както признанието, така и неговото оттеглян се преценяват от съда с оглед на всички обстоятелства по делото). Съгласно чл. 217 ГПК ако фактическите твърдения на другарите относно общите факти си противоречат (един ги признава, а друг ги оспорва или мълчи), съдът ги преценява във връзка с всички обстоятелства по делото.

[13] До необходимо другарство също се стига, когато лице, което ще бъде обвързано от решението, встъпи като страна в процеса (напр. прехвърлителят на спорното право или друг конкуриращ взискател по иска срещу привидния кредитор). Също до необходимо другарство, но в задължителната му форма, се стига и когато съдът конституира като страна по делото титуляря на спорното право (бездействалия длъжник) по предявен от неговия кредитор косвен иск (чл. 134 ЗЗД).

Необходими другари са също неограничено отговорният съдружник и търговското дружество, чийто член е; членовете на корпоративно устроените организации (неправосубектни – етажна собственост, или правосубектни – етажна собственост-юридическо лице, сдружение, кооперация, търговско дружество), които встъпват в производството по иск за оспорване като незаконен на акт на орган на корпорацията, за да поддържат оспорването или оспорвания акт и др.

На това еднакво материалноправно положение на необходимите другари се основава правната уредба на техните процесуални действия. Съгласно чл. 216, ал. 2 ГПК извършените от някои от другарите действия имат значение и за неявилите се или неизвършилите тези действия необходими другари, което обаче не означава, че извършеното процесуално действие по отношение на един от необходимите другари поражда действие и за останалите. За да преодолее възможността сроковете за извършване на съответните съдопроизводствени действия да започват да текат по различно време за отделните необходими другари, съдът може по искане на насрещната страна или по своя преценка да ги задължи да посочат един от тях или друго лице за общ съдебен адресат, като при неизпълнение на това задължение той може да им назначи представител за получаване на книжа на техни разноски и риск (чл. 39, ал. 3 ГПК). Пропускането на срока от някои другари обаче няма да ги засегне, защото спазването на срока от друг необходим другар ще ползва всички.

Законът позволява на всеки от необходимите другари да предяви своя иск срещу незачитащия правото му, както и на засегнатия от правен спор да насочи свой иск срещу един от необходими другари. Необходимото другарство възниква, когато искът бъде предявен от повече другари или като други встъпят по късно, както и когато искът бъде предявен срещу повече другари или други встъпят по-късно.

Именно защото решението не може да бъде различно за необходимите другари, за сключване на спогодба и за оттегляне или отказ от иска е необходимо съгласието на всички другари. Същото важи и за спиране на делото по взаимно съгласие, както и за оттегляне и отказ от подадена жалба.

При необходимото другарство всички факти са общи, затова съдът преценява във връзка с всички обстоятелства по делото всички противоречиви твърдения на необходимите другарите относно правно и

доказателствено релевантни факти. Събраните по делото доказателства за доказването или оборването на всички релевантни факти се преценяват от съда и приетото за установено по тези факти винаги е еднакво за всички необходими другари. Затова не може да бъде сключена съдебна спогодба само с един от необходимите другари, а производството по делото да продължи с останалите нито може по отношение на някой от другарите да бъде постановено неприсъствено решение или решение при признание на иска.

Еднаквото материалноправно положение на необходимите другари прави излишно подаването на отделни жалби срещу неизгодното за необходимите другари решение, ако оплакванията в тях са еднакви[14], тъй като подадената от един от тях жалба ползва всички останали. Необжалвалите необходими другари няма нужда да се присъединяват към подадената жалба. Съдът по жалбата ги конституира служебно като страни наред с жалбоподателя и неговото решение ще е еднакво за всички (чл. 271, ал. 3 ГПК). То ще е еднакво и по подадена жалба от насрещната страна, тъй като тя не може да обжалва решението по отношение на някой или някои от необходимите другари.

Допустимостта на предявения иск обаче се преценява от съда отделно за всеки ищец и всеки ответник, поради което производството може да бъде прекратено по отношение на някой от необходимите другари. То може да продължи с участието на останалите само ако другарството не е задължително.

Възможно е по конкретно дело да не се твърдят факти с различно правно значение за отделните другари. Това обаче няма да превърне участващите в делото необходими другари в обикновени. Те ще си останат обикновени, но отсъствието на факти с различно правно значение за отделните другари ще наложи постановяването на еднакво решение за всички тях. Обикновеното другарство не изключва възможността решението по делото да бъде еднакво за всички другари. При обикновеното другарство постановяването на еднакво за всички другари решение е възможност, докато при необходимото другарство то е наложително.

[14] Необходимият другар, който иска от по-горната инстанция да бъдат разгледани и други оплаквания, по въпроси за които съдът не следи служебно и които не се съдържат в подадената от друг необходим другар жалба, той трябва да подаде в рамките на срока за обжалване своя жалба. Ако се ползва от чуждата жалба, свои оплаквания срещу обжалвания акт той не може да добави.

6.3. Задължително е другарството, когато връзката между другарите е така неразривна, че общото предявяване на иска от тях и срещу тях или с участието на всички тях е условие за надлежното упражняване на правото на иск, т.е. процесуалната легитимация на носителите на правото на иск е съвместна – никой от тях не може да предяви пред съда правото си сам (без останалите задължителни другари да са негови съищци) или срещу някой или някои от задължителните другари, или без участието на всички задължителни другари като съответници.

Съвместната процесуална легитимация има значение за надлежното упражняване на правото на иск. За наличието й съдът следи служебно наред с другите абсолютни процесуални предпоставки за наличието и надлежното упражнявана не правото на иск. Задължителният другар има свое право на иск, но той не може да го упражни самостоятелно като предяви своя иск отделно от останалите задължителни другари. Когато съвместната процесуална легитимация е на страната на ответниците, за да упражни правото си на иск надлежно, ищецът трябва да предяви иска си срещу всички задължителни другари, а когато съвместната процесуална легитимация е на участниците в производството, предявяващите исковете си задължителни другари трябва да ги насочат срещу всички останали. Искова молба, която не отговаря на тези изисквания е нередовна и следва да бъде оставена без движение с указание до ищеца или съищците да вземат мерки за конституирането на задължителните другари като страни по делото. При неизпълнение в срок на тези указания производството по делото подлежи на прекратяване. Делото подлежи на прекратяване и когато искът на някой или срещу някого от задължителните другари е недопустим по друга причина, тъй като съдът не може да разгледа делото без участието на задължителен другар.

Задължително другарство на страната на ищеца е налице при процесуалното застъпничество (чл. 26, ал. 4 ГПК). Когато кредиторът на бездействащия длъжник предяви от свое име неговите права с косвен иск (чл. 134 ЗЗД), съдът изисква от кредитора-ищец данни за името и адреса на длъжника, за да го конституира като съищец.

Процесуалният закон позволява (чл. 26, ал. 3 ГПК) прокурорът да участва в производството с права на страна в предвидените от закон случаи. По действащото право няма уреден случай, позволяващ на прокурора да предяви от свое име чуждо право пред съд, т.е. в защита на

частен интерес (когато прокурорът предявява искове в защита на обществен интерес, той не е процесуален застъпник), но ако такава възможност бъде уредена в закона, по указание на съда прокурорът трябва да вземе мерки за конституирането на титуляря на спорното право като съищец, за да може съдът да разгледа предявения иск.

Задължително другарство на страната на ответника е налице по иска на прокурора и за унищожаване на брака и по иска на съпруга от първия брак за унищожаване на брака поради двубрачие, които трябва да бъдат предявени срещу двамата съпрузи; по иска на детето да бъде установен извънбрачния му произход, който трябва да бъде предявен срещу майката и презумптивния баща; по павловия иск и иска за прогласяване нищожността на чужда сделка[15], които трябва да бъдат предявени срещу страните по оспорваната сделка. В тези случаи съдът служебно взема мерки за конституирането на пропуснатите от ищеца задължителни другари като съответници по делото.

Задължителен другар на страната на кредитора в несъстоятелността е синдикът, независимо от това дали искът за съществуването или несъществуването на вземане от несъстоятелния длъжник по чл. 694 ТЗ е предявен от кредитор или от длъжника, защото постановеното решение по тези искове обвързва всички кредитори в производството по несъстоятелност, а синдикът е овластен да представлява легитимния интерес на всички тях по отношение на масата.

Задължително участие на всички другари е налице при иска за делба, той трябва да е насочен срещу всички останали участници в съсобствеността, включително съпруга на съсобственик, чийто дял е придобит в съпружеска имуществена общност. Неучастието на някой от съсобствениците в делбата я прави непротивопоставима на него[16]. Той може да иска прогласяване на нейната нищожност или да предяви нов иск за делба, освен ако съсобствеността е прекратена чрез публична продан и делбеният имот е купен от несъделител. Извършената без участието на съпруг на съделителя делба обаче не е недействителна на основание чл. 75, ал. 2 ЗН, тя е непротивопоставима и на него, но само ако имотът не е

[15] Вж. ТР № 7/13.01.2023 по т. д. № 7/2020, ВКС, ОСГТК, в което се приема, че: „Страните по договор са задължителни необходими другари в производството по предявен от трето лице иск за нищожност на договора“.

[16] В съдебната практика се приема, че така извършената делба е нищожна на основание чл. 75, ал. 2 ЗН. По-подробно за поддържаното от автора становище Вж. Белазелков Б., „Недействителност на правните сделки“, Сиби, София, 2023.

възложен в дял на съпруга-съделител. Ако съсобствената вещ е възложена на друг съделител, делбата може да бъде оспорена от неучаствалия съпруг с иска по чл. 24, ал. 4 СК (чл. 22, ал. 3 СК, отм.)[17].

Няма задължително другарство между съпрузите по исковете с предмет права върху вещ съпружеска имуществена общност[18]. Съдебната практика приемаше, че другарството между съпрузите е задължително, но само когато те са ответници по иска. Ако по делото постъпеха данни, че обект на спорното вещно право е вещ, придобита на възмездно основание по време на брака и съответно може[19] да е съпружеска имуществена общност, съдът не изискваше конституирането на другия съпруг като съищец, но изискваше конституирането на другия съпруг като съответник. Дори само тази едностранчива съдебна практика беше показателна, за това че връзката между правата на съпрузите не е толкова неразривна. Вън от случаите, когато е позволено предявяването на иск за чужди правоотношения, т.е. при единствено възможна активна процесуална легитимация, задължителността на другарството не може да зависи от това дали то се проявява активно, или пасивно. Когато единият съпруг защитава правото на собственост върху вещ съпружеска имуществена общност той не предявява чужди, а само своите права.

В съдебната практика е изоставено поддържаното в доктрината разбиране, че задължителното другарство може да произтича единствено от изрична разпоредба в закона. По исковете за прогласяване нищожността на чужда сделка надлежни ответници са двете страни по оспорваната сделка[20].

III Трети лица

1. Допълнително встъпване

1.1. Встъпване на подпомагаща страна е включването на трето лице в чужд процес[21], за да помага на една от главните страни да постигне

[17] Вж. т. 3 ТР № 5/29.12.2014 по т. д. № 5/2013, ВКС, ОСГТК.

[18] Вж. ТР № 3/29.06.2017 по т. д. № 3/2016, ВКС, ОСГК, в което се приема, че: „По предявен от или срещу съпрузите иск за собственост на вещи или имоти, придобити в режим на съпружеска имуществена общност, съпрузите са необходими, но не са задължителни другари“.

[19] Съдът изхожда от презумпцията, че в този случай придобитото е в съпружеска имуществена общност, но такава може да не е налице, ако съпрузите са избрали режим на разделност или е налице пълна трансформация на лично имущество.

[20] Вж. ТР № 7/13.01.2023 по тълк. д. № 7/2020, ВКС, ОСГТК, съгласно което страните по договора са задължителни необходими другари в производството по предявен от трето лице иск за прогласяване на неговата нищожност.

[21] Встъпващият е трето лице по отношение на предмета на делото. Встъпи ли, то не е трето лице за процеса, тъй като участва в него в качеството на помагач.

благоприятно за нея решение, което ще е и в негов (на встъпващия) интерес (чл. 218 ГПК). Интересът на третото лице се основава на затрудненията, които могат да настъпят при защитата на неговите права, ако решението по делото бъде неблагоприятно за главната страна на която то иска да помага. То встъпва допълнително, защото има някакво правоотношение с главна страна, но то не е предмет на делото. Ако това правоотношение е предмет на делото, встъпващият не би бил трето лице, той би имал право на иск, и като титуляр на правото на иск при встъпването си той би придобил друго процесуално положение – би станал другар – главна страна.

Третото лице помагач се различава от другаря по това, че няма правно релевантни факти за отношенията му с подпомаганата страна, които да са общи с правно релевантните факти за отношенията предмет на делото между двете главни страни. Това е причината третото лице помагач да няма право на иск – неговият интерес да встъпи произтича от друго правоотношение (различно от това – предмет на делото) с една от главните страни. Сходството между третото лице помагач и процесуалния субституент е, че те не претендират да са титуляри на материалното право – предмет на делото нито правната им сфера да е засегната от него, но претендират, че правният интерес да участват в производството по делото се основава от особеност в отношенията им с една от главните страни. Разликата е, че процесуалният субституент има право на иск и е главна страна. Във висящ чужд процес може да встъпи и необходим другар (защото ще е обвързан от решението), но не като подпомагаща страна, защото той има право на иск и като встъпи, става съищец или съответник.

1.2. Като няма право на иск процесуалните възможности на допълнително встъпилия са ограничени. Той може да извършва всички съдопроизводствени действия, които подготвят окончателното решение по делото (да твърди правно релевантни факти, да участва в изясняването на делото от фактическа и правна страна, да представя и иска събирането на доказателства, да участва устните състезания и др.), но не може да участва в действията, представляващи разпореждане с предмета на спора, съответно не може да иска нито да се противопоставя на спирането на делото по съгласие на страните, тъй като предназначението на спирането е да направи възможно сключването на съдебна спогодба. То не може да се

противопоставя нито да взема становище по признаването[22], измененията, оттеглянето и отказа от иска, и другите процесуални действия извършени от главна страна (чл. 221, ал. 1 ГПК).

В случай на противоречие между действията на главната страна и тези, които третото лице помагач може да извършва, както и между обясненията на главната страна и на третото лице, съдът ги преценява във връзка с всички обстоятелства по делото (чл. 221, ал. 2 ГПК). Тъй като съдът действа, ръководен от принципа за установяване на истината (чл. 10 ГПК) може да се окаже, че той дава предимство както на действията на главната страна пред тези на подпомагащата страна, така и на действията на третото лице помагач пред тези на подпомаганата страна.

Други особености на процесуалното положение на третото лице помагач са, че на него не се присъждат разноски, но то дължи разноските, които е причинило със своите процесуални действия (чл. 78, ал. 10 ГПК); както и че след като е встъпило, може фактически да преустанови участието си в производството, но ще бъде обвързано от правните последици на постановеното съдебно решение.

Като няма право на иск, допълнително встъпващият взема участие в чуждия процес като страна, но подпомагаща наред с главната страна и съответно трябва да е правоспособен, а за да извършва процесуалните действия лично – и дееспособен. Предоставените й процесуални възможности позволяват на подпомагащата стана процесът да се движи от нейните процесуални действия, ако подпомаганата бездейства. Това обосновава признаваната от съдебната практика възможност третото лице помагач да обжалва неизгодното за подпомаганата страна решение независимо и против волята на подпомаганата страна[23]. А когато подпомаганата страна обжалва, тя няма право да се откаже или да оттегли подадената своя жалба без съгласието на третото лице помагач, тъй като тя ползва и него. Още по-малко тя може да се откаже или да оттегли подадената от третото лице жалба. Предвид изложеното е излишно подпомаганата страна да се присъединява към подадената от

[22] Признаването на иска при действието на Новия ГПК не е доказателствено средство, а отказ от правото на защита поради което, подпомагащата страна не може да му се противопоставя нито да взема становище по него. Тя може да вземе становище по признанието факти, но и без това съдът би го преценявал по вътрешно убеждение с оглед на всички обстоятелства по делото (чл. 221, ал. 2 ГПК).
[23] Така ТР № 142-9/11.11.1954, ВС, ОСГК.

подпомагащата страна жалба и обратно – подпомагащата страна да се присъединява към подадена от подпомаганата страна жалба[24].

1.3. Допълнително встъпване е допустимо при наличието на висящ процес между други лица.

Пред съда има висящ исков процес от момента, в който се прояви сезиращият ефект на исковата молба, съдът обаче не би могъл да се произнесе по молбата за допълнително встъпване преди да провери и приеме, че е надлежно сезиран – предявеният иск е допустим и може да бъде поискано становище по подаденото искане за встъпване от надлежните главни страни. Предназначението на допълнителното встъпване – да допринесе за постановяването на благоприятно решение за една от спорещите главни страни определя крайния момент, до който то може да бъде осъществено – приключването на съдебното дирене в първата инстанция. След приключване на съдебното дирене съдът провежда устните състезания, в които страните представят своята преценка на събраните доказателства и излагат правните си доводи за съдържанието на съдебното решение, т.е. това е последното процесуално действие, с което страната може да повлияе на съда и което той следва да съобрази, за да постанови решението по делото[25]. За предпочитане е, разбира се, допълнителното встъпване да бъде осъществено по-рано, за да може подпомагащата страна да направи своите твърдения, възражения, реплики и дуплики, да представи доказателствата, с които разполага, както и да поиска събирането на доказателствата, за чието съществуване тя знае, и едва след това да участва в устните състезания.

Без правно значение е от какво произтича правото на иск на страните по висящия исков процес. Съществено е допълнително встъпващият да няма право на иск. Затова приобретателят на спорното право може да встъпи, за да помага на праводателя си; обикновеният другар може да встъпи, за да помага на друг обикновен другар, когато искът е предявен

[24] За обратното Вж. Сталев Ж., Мингова А., Попова В., Стамболиев О. и Иванова Р. „Българско гражданско процесуално право“ Десето преработено и допълнено издание, Второ по действащия ГПК, Сиела 2020 и посочената там съдебна практика, § 79, IV, 4, стр. 95.

[25] При действието на стария ГПК втората инстанция можеше еднократно да върне делото за ново разглеждане от друг състав на първоинстанционния съд, ако постановеното решение е неправилно. Това поставяше въпросът, допустимо ли е отклонението от типичното развитие на исковия процес да се осъществи при новото разглеждане на делото. При действието на новия ГПК този въпрос не стои, тъй като делото може да бъде върнато на първоинстанционния съд само ако първоинстанционния съд не е разгледал предявения, а друг иск. В тази случай отклонението от типичното развитие на исковия процес е допустимо и при повторното разглеждане на делото, тъй като то няма да е ново – предявеният иск ще се разглежда за първи път.

само от него или само срещу него (например главният длъжник може да встъпи, за да помага на поръчителя да се защити по предявения от обезпечения кредитор само срещу поръчителя иск за вземането). Допустимо е встъпването, но то няма да е допълнително, на необходим другар, защото той има право на иск и ще стане главна страна – съищец или съответник.

Интересът на допълнително встъпващия трябва да произтича от негово правоотношение с главната страна. То трябва да е от такова естество, че постановеното решение по висящия процес да е възможно да окаже въздействие върху правното положение на допълнително встъпващия. Интензивността на това въздействие може да е различна – от обвързаност от решението (например на приобретателя на спорното право) през възможността да бъде предявен обратен иск (например от поръчителя срещу длъжника, от товарополучателя срещу товародателя, от евинцирания купувач срещу продавача, от отговорния за чуждите действия срещу претендирания деец, от солидарния съдлъжник срещу друг солидарен съдлъжник и др.) до опасността да се затрудни защитата на някакво право (например на удовлетворяването на действителен кредитор от имуществото на длъжника от решението за признаване на вземането на привиден кредитор, реализирането на правата на комитента или на скрития доверител от неправилно решение по дело водено от или срещу комисионера или скрития довереник и др.).

Не е допълнително встъпването на членовете на неправосубектни общности – етажна собственост, или правосубектни общности – етажна собственост-юридическо лице, сдружение, кооперация или търговско дружество), които встъпват в производството по иск за оспорване като незаконен на акт на орган на общността или корпорацията, за да поддържат оспорването или за да поддържат оспорвания акт, защото те имат право на иск и като бъдат конституирани като страни, стават съищци или съответници. Затова те – вече възползвали се от предявения иск – може да го поддържат, дори ищецът да се откаже от него или да го оттегли, съответно – да поддържат оспореното решение, дори ответната общност или корпорация да признае иска. Встъпващият необходим другар не доказва правен интерес от встъпването, тъй като той е очевиден –

решението по предявения иск ще разпростре действието си по отношение на всички необходими другари[26].

1.4. За да встъпи, третото лице трябва да направи искането си в писмена форма с преписи според броя на главните страни по делото. Законът не изключва възможността искането за встъпване да бъде направено устно в съдебно заседание, но на практика това не се случва, тъй като съдът може да се произнесе по искането само след като изслуша становищата на главните страни, а някоя от тях може да не присъства в заседанието и това да отложи произнасянето на съда след приключване на заседанието и разглеждането на делото в следващо заседание. При действието на стария ГПК първоинстанционното производство протичаше в повече заседания, а и възраженията на страните се преклудираха едва с приключването на устните състезания пред последната инстанция по съществото на делото. Тогава по-късното допускане на третото лице до участие в производството не пречеше то да осъществи своя интерес като подпомогне реално защитата на главната страна. При действието на новия ГПК встъпването на трето лице помагач след приключването на първото по делото заседание ще е без полезен ефект за подпомаганата страна, ако то прави преклудирани за подпомаганата страна възражения и представя доказателства за тях. Полезен ефект за подпомаганата страни биха имали само възражения, които се основават на неизвестни за главната страна факти и представянето на доказателства за съществуването на които тя не е знаела, въпреки полагането на дължимата грижа за добро водене на делото, както и участието на встъпилия в устните състезания, когато той представя своята преценка на събраните доказателства и излага правните си доводи за съдържанието на съдебното решение[27]. Затова крайният момент, до който е

[26] Вж. т. 5 ТР № 1/06.12.2002 по тълк. д. № 1/2002, ВКС, ОСГК. Необяснима е критиката на това тълкувателно решение по действащия ГПК (Вж. Сталев Ж., Мингова А., Попова В., Стамболиев О. и Иванова Р. „Българско гражданско процесуално право“ Десето преработено и допълнено издание, Сиела 2020, § 79, II, 2, г, стр. 393), при положение че в доктрината и съдебната практика няма никакви съмнения, че третото лице помагач няма право на иск, а съдружниците и акционерите имат право да оспорват с иск решенията на общото събрание и са необходими другари. Затова постановеното решение по оспорването обвързва всички съдружници или акционери независимо от това дали са участвали в производството по оспорването, или не са участвали. В същото издание в §78, III, 1, в, стр. 374 е посочено, че до необходимо другарство се стига … при встъпване в делото на такова лице, което би могло да бъде необходим другар … (например присъединяването на кооператор към иск за отмяна на решение на кооперация – чл. 58, ал. 2 ЗК).

[27] Участието в устните състезания е съществена част от защитата на страната в исковия процес. То е проява на състезателното начало (чл. 8 ГПК) и на принципа за непосредственост (чл. 11 ГПК), на които се основава правилото, че съставът на съда по гражданско дело може да се променя в неговия ход, но решението се постановява от съдията (състава), който е изслушал устните състезания (чл. 235, ал. 1 ГПК).

допустимо допълнителното встъпване е приключването на съдебното дирене в първата инстанция (чл. 218 ГПК).

Съдът се произнася по молбата за допълнително встъпване, след като е изчерпана възможността главните страни да вземат становище по искането. Съдът конституира третото лице помагач, ако отношенията му с главна страна обосновават правен интерес от встъпването. Положителното определение на съда не подлежи на обжалване, тъй като при липсата на действителен правен интерес от встъпването (твърдените отношения на молителя с някоя от главните страни в действителност не съществуват или са други) страните няма да са обвързани нито от силата на пресъдено нещо (между подпомагащата и насрещната страна), нито от задължителната сила на мотивите (в отношенията между третото лице и подпомаганата страна). Определението, с което молбата на третото лице - помагач се оставя без уважение, преграждa неговото право на участие в делото, поради което законодателят изрично е предвидил възможността за неговото обжалване (чл. 220, изр. 2 ГПК)[28].

[28] Законодателят има (критикуваната в доктрината) практика да урежда изрично специално правило, което следва несъмнено от установено по-общо правило със съображението да изключи възможно неправилно отричане на приложимостта на по-общото правило в съдебна практика или за да напомни за приложимостта на по-общото правило. Отрицателната страна на тази законодателна практика е, че от съществуването на специалното правило съдебната практика често прави погрешния извод, че по-общото правило не се отнася за конкретния случай и съответно не се прилага в тези или в други случаи. Пример за това е приповтарянето на общото задължение на съда по чл. 101, ал. 1 ГПК да указва на страната в какво се състои нередовността на извършеното от нея процесуално действие и как тя може да бъде отстранена, като определя срок за поправката в разпоредбите за проверката на редовността на исковата молба и жалбите, което подведе съдебната практика да приеме, че съдът няма това задължение в производството по вписване в нотариалните книги и в заповедното производство (Вж. т. 1, ТР № 7/25.04.2013 по тълк. д. № 7/2012, ВКС, ОСГТК и т. 1, ТР № 4/18.06.2014 по тълк. д. № 4/2013, ВКС, ОСГТК). Това наложи законодателят да преодолее тази практика с допълнението на чл. 411, ал. 2, т.1 ГПК (ДВ, бр. 86 от 2017 г.), че заповедният съда не уважава искането, ако то не отговаря на изискванията на чл. 410 и заявителят не отстрани допуснатите нередовности в тридневен срок от съобщението за отстраняването им. Подобно е положението и при общата уредба на обжалването на определенията. В чл. 274 ал. 1 ГПК е уредено общото правило, че на обжалване подлежат определенията, които преграждат по-нататъшното развитие на делото, както и изрично посочените в закона. Някои преграждащи определения обаче (като това по чл. 220, изр. 2 ГПК) са посочени и изрично в закона, което подвежда съдебната практика при тълкуването на чл. 274, ал. 3, т. 1 ГПК, уреждаща касационното обжалване на преграждащите определения, да приеме че никое от изрично посочените в закона определения не подлежи на касационно обжалване, независимо от това, че някои от тях са преграждащи. Вж. т. 9а ТР № 1/09.12.2013 по тълк. д. № 1/2013, ВКС, ОСГТК. Мотивите на съда да приеме разрешението по т. 9б относно главното встъпване се отнасят в пълна степен и до възможността за касационно обжалване на определението, с което се отказва конституирането на подпомагаща страна. Различното третиране на двете определения от съдебната практика се основава на неразбирането на разликата между отклоненията от типичното развитие на исковия процес относно страните, които са процесуална необходимост и отклоненията от типичното развитие на исковия процес относно иска, които са процесуална възможност. На практика то стеснява необходимостта от участие на трети лица помагачи, като я свежда само да случаите, в които е предявен и обратен иск, защото неприемането за разглеждане на обратния иск подлежи на касационно обжалване.

Веднъж встъпило третото лице помагач не може да прекрати по своя воля участието си в процеса. То може да фактически да преустанови участието си, но ще бъде обвързано от правните последици на постановеното съдебно решение. Участието на трето лице може да бъде прекратено в това негово качество, ако по съгласие на страните то замести подпомаганата страна, в който случай то ще продължи участието си като неин процесуален субституент (освен ако тя не е била негов процесуален субституент като прехвърлител на спорното право).

1.5. Особеностите на процесуалноправното положение на третото лице помагач обуславят съответните особености на действието на съдебното решение в отношенията между него и главните страни.

След като правоотношението, което обосновава правния интерес на третото лице помагач да участва в чуждия нему процес, не става предмет на делото, изпълнителната сила и конститутивното действие на съдебното решение няма как да засегнат неговата правна сфера, освен ако те не разпростират действието си спрямо него на друго основание (чл. 226, ал. 3, чл. 429 ГПК и др.). Съгласно чл. 78, ал. 10 ГПК нему не се дължат разноски, но то дължи разноските за извършване на поисканите от него процесуални действия (за разпит на поискани от него свидетели и заключения на вещи лица за установяването на обстоятелства, които са в тежест на подпомаганата страна да докаже; такси по подадени от него жалби и др.) и отговаря за разноските, които страните са направили в резултат от неговите процесуални действия (неоснователно обжалване).

Третото лице помагач е встъпило допълнително в производството по чуждото дело, за да повлияе със своите процесуални действия на съдържанието на решението в интерес на подпомаганата страна, като не е изключено решението да се основава само на тях. Затова то е обвързано от силата на пресъдено нещо в отношенията с насрещната страна по същия начин, както в тези отношения е обвързана и подпомаганата страна. Във вътрешните си отношения с подпомаганата страна помагачът е обвързан от това, което съдът е установил в мотивите на решението. Това включва всичко: фактите, които съдът е приел, че са се осъществили или не са се осъществили и правните изводи на съда, включително и по преюдициалните отношения, дори фактическите изводи на съда да са необосновани, а правните – в нарушение на закона. Тази обвързаност следва от възможността третото лице да пледира пред съда, както и да

обжалва постановеното решение независимо и дори против волята на подпомаганата страна. Тази обвързаност е необходима, за да може и вътрешните отношения между подпомагащата и подпомаганата страна да получат разрешение в съответствие с разрешението на отношенията между главните страни. Това са всъщност съществена част от мотивите, от които съдът би изходил, за да се произнесе по обратния иск на подпомагащата страна срещу подпомаганата. Ако подпомагащата страна не беше встъпила, по регресния иск тя би имала възражението, че процесът между главните страни е бил зле воден. Участието й в делото я лишава от възможността да оспорва установеното в мотивите под предлог, че делото е било зле водено, освен ако главната страна умишлено или поради груба небрежност е пропуснала да предяви неизвестни на третото лице обстоятелства или доказателства.

При действието на новия ГПК се поставя и въпросът за процесуалните последици от пропуска на главната страна да предяви своевременно в процеса известни както на нея, така и на третото лице обстоятелства или доказателства, поради което тази възможност е преклудирана за нея. Дискусионен в съдебната практика е въпросът, може ли и ако може, какви са последиците от това, третото лице помагач да предяви тези обстоятелства и доказателства, ако тази възможност не е преклудирана за него. Този въпрос следва да бъде разрешен, като се изходи от разбирането, че докато е допустимо участието в процеса на трето лице помагач, може да има полза от вярното установяване н фактите, но при определянето на правните им последици трябва да се отчита и неучастието в процеса на третото лице, когато съответната възможност за главната страна е преклудирана преди неговото конституиране. Илюстрация на казаното е, че ако в такава хипотеза е предявен и съдът разглежда обратния иск срещу третото лице, при произнасянето си по главния иск той няма да вземе предвид преклудираните обстоятелства и доказателства в отношенията между главните страни; но ще ги вземе предвид при произнасянето си по обратния иск, тъй като в тези отношения преклузия няма. Подходът не може да бъде различен, когато обратен иск не е предявен. В такъв случай е недопустимо да бъдат събирани доказателства за преклудираните обстоятелства и преклудирани доказателства, а ако са събрани – да бъдат обсъждани и вземани предвид при решаването на делото.

Изправена пред неизвестността какво ще бъде съдържанието на решението по делото, главната страна обикновено решава да си спести разноските по предявяването на обратния иск и затова се задоволява да получи само обвързващата сила на мотивите на решението по предявения иск. Регресните си права срещу третото лице помагач тя предявява, ако получи неблагоприятно за себе си решение (искът на купувача-товарополучател срещу превозвача бъде отхвърлен или искът на действителния собственик за евикция срещу купувача на чуждия имот бъде уважен). По регресния иск изгубилата делото страна трябва да се позове на обвързващата сила на мотивите на неблагоприятното за нея съдебно решение, защото съдът не следи за тях служебно, а и насрещната страна трябва да може да направи възраженията си срещу своята обвързаност – наличието на неизвестни на третото лице обстоятелства или доказателства, които умишлено или поради груба небрежност главната страна не е предявила или наличието на известни на третото лице обстоятелства или доказателства, които главната страна е пропуснала да предяви и те са преклудирани преди конституирането на третото лице помагач в процеса.

1.6. Законът позволява главните страни и встъпилият да се съгласят подпомаганата страна да бъде освободена от участие в делото, като бъде заместена от встъпилия, който става главна страна по силата на частно правоприемство, което го задължава да приеме делото в завареното положение (т.е. с обвързаност от всички действия и пропуски на подпомаганата страна). Когато встъпилият не е носител на спорното право, той придобива качеството на процесуалния субституент на напусналата процеса главна страна, а когато встъпилият е носителят на прехвърленото спорно право, напусналата процеса главна страна губи правото си на иск в качеството на процесуален субституент, а встъпилият придобива правото на иск по типичната си процесуална легитимация.

2. Привличане на подпомагаща страна

Привличане е включването на трето лице като подпомагаща страна по искане на главна страна независимо и дори против волята на привличания. Главната страна привлича третото лице, когато то има право да встъпи, но се въздържа, защото се опасява, че изходът на делото може да е неблагоприятен за главната страна и то ще се окаже обвързано от силата на мотивите на постановеното решение. Както встъпването е средство за защита на правото на встъпващия от неудачи при воденето на процеса от

главната страна, така привличането е средство за повишаване на ефекта на защита на правото на главната страна в процеса с оспорващата правото й насрещна страна, но също и средство тя да подчини третото лице на обвързващата сила на мотивите на едно неблагоприятно решение и така да подсигури защитата на регресното си право при предявяването му в един последващ процес. Това е причината купувачът да привлича продавача като трето лице помагач по предявения срещу него иск за евикция от лице, което се счита за действителен собственик на имота[29]. Това е причината и товарополучателят-купувач да привлече товародателя-продавач като трето лице помагач по неговия иск срещу превозвача за обезщетение на вредите от повредите по товара.

Същите правоотношения, които обосновават интереса от встъпването, обосновят и интереса от привличането.

2.1. От това естество на привличането – по инициатива и в интерес на главната страна да преодолее въздържаността на третото лице да встъпи в процеса в защита на неговия интерес при напълно припокриване на приложното поле на двете процесуални фигури, произтичат приликите и разликите между тях. Третото лице встъпва, защото може и намира причина да иска да участва в процеса, а бива привлечено, също защото е могло, но то явно намира причина да не иска да встъпи.

Както встъпилият може да се дезинтересира и да преустанови фактически участието си в чуждия нему процес, което обаче няма да го освободи от обвързаност от решението, така и привлеченият може да заяви, че не желае да вземе или фактически да не участва в процеса, което също

[29] Търпи критика приетото в т. 3б ТР № 4/14.03.2016 по тълк. д. № 4/2014, ВКС, ОСГК, че действителният собственик има правен интерес да установи правото си на собственост както срещу приобретателя от несобственик, така и срещу неговия праводател, който с действията си фактически оспорва правото му. Не е аргумент в полза на тази теза, че съдебното решение би обвързало страните по еднакъв начин – насрещните от сила на пресъдено нещо, а тези на едната страна – от мотивите на решението. Това е вярно, обикновените другари са обвързани от силата на пресъдено нещо в отношенията с насрещната страна и от мотивите на решението във вътрешните си отношения по същия начин, както подпомагащата и подпомаганата страна, но процесуалното им положение и от там процесуалните им възможности при воденето на делото са различни. Другарят не може да обжалва благоприятното решение срещу своя другар, дори ако насрещната страна не го обжалва; другарят не може да предяви обратен иск срещу друг другар; различен е режимът на разноските и др. По-съществено е, че евинцираният купувач не може да бъде лишен от възможността да предяви последиците от евикцията с обратен иск. Приеме ли се, че от волята на ищеца зависи в какво процесуално качество да участват страните в процеса, ще трябва да се приеме и че един другар може да предяви обратен иск срещу друг свой другар. Логическата грешка в решението е, че продавачът на чуждата вещ не е зачел правото на собственост на действителния собственик, но след разпоредителната сделка, това право може да бъде релевантно оспорвано само от „приобретателя“ – той има право на иск, защото неговата прана сфера е засегната от спора за собственост. Правната сфера на прехвърлителя не е ангажирана към действителния собственик, а към тази на „приобретателя“.

няма да го освободи от обвързаност от решението. Разликата в поведението на третото лице се заключава в това, че ако заяви изрично, че няма да участва, то не следва да се призовава повече и постановените решения не следва да му се съобщават; но ако не направи такова изрично волеизявление, то се призовава за съдебните заседания и постановените решения му се съобщават, когато не бъдат обявени в посочения от съда срок[30]. То може да обжалва всяко решение не само в интерес на страната, на която е избрало да помага, но и поради нарушение на неговото право на участие.

2.2. За разлика от встъпването, което е допустимо до приключване на съдебното дирене в първата инстанция, привличането е допустимо до приключването на първото заседание за разглеждане на делото по искане на ищеца и до изтичането на срока за отговор на исковата молба по искане на ответника (чл. 219, ал. 1 ГПК). Преклудирането на възможността за привличане на трето лице да помага става на по-ранен етап в първоинстанционното производство, за да се обезпечи възможността на привлечения да упражни пълноценно правото си на защита, без това да забавя производството по делото, но така, че главните страни да могат да преценят нуждата от привличане. Ищецът може да не е съзрял нуждата от помагач преди да се запознае с отговора на исковата молба, затова той може да иска привличането при първата възможност след това – в първото заседание по делото[31, 32], докато ответникът узнава всичко за предмета на делото от преписа от исковата молба, затова той може да иска привличането с отговора на исковата молба. Възможността за встъпване на третото лице се преклудира по-късно, защото той преценява дали да встъпи и кога има смисъл за него. Гарантирането на възможността за реално участие в процеса на привлечения помагач е причината, поради която в

[30] При действието на стария ГПК съществуваше правилото на чл. 175, ал. 1, изр. 3, че „от третото лице зависи дали да встъпи или не в делото“. Тази разпоредба не е възпроизведена в новия ГПК, тъй като тя не показваше на третото лице ясно последиците от участието или неучастието му в делото. Съгласно установената тогава съдебна практика, третото лице се призоваваше за участие само ако изрично заяви, че желае това. С отпадането на тази разпоредба поведението на третото лице следва да се тълкува, както е посочено по-горе.

[31] В производството по търговски дела, в което размяната на книжа може да бъде двойна, първата възможност е с допълнителната искова молба.

[32] Когато срокът за извършване на някое процесуално действие е определен с провеждането на първото по делото заседание, това означава, че действието може да бъде извършено до приключването на съдебното дирене в това заседание, освен ако в закона е постановен друго, например в чл. 146, ал. 3, изр. 2 ГПК изрично е посочено, че ако след приемането на доклада по делото в изпълнение на предоставената им възможност страните не направят доказателствени искания, те губят възможността да направят това по-късно. Другите искания, ако бъдат уважени от съда, ще доведат до отлагане на делото и разглеждането му в следващо заседание.

чуждия процес може да встъпи всеки, който има интерес и желание за това, но не може да бъде привлечено лице, което няма постоянен адрес в Република България или живее в чужбина[33].

Искането за привличане на трето лице помагач не прекъсва давността за вземането на привличащата от привличаната страна. За прекъсване на давността е необходимо вземането да бъде предявено с иск – обратен или в отделно производство.

2.3. Искането за привличане на трето лице помагач трябва да бъде направено с писмена молба с преписи за третото лице и за насрещната страна. Изискването за тази форма не е уредено изрично, но то следва от необходимостта третото лице да узнае: 1) предмета на делото между главните страни, както е очертан от извършените тях процесуални действия, съдържащи се в исковата молба или в исковата молба, допълненията към нея и в отговора на исковата молба и 2) искането за неговото привличане и на какво се основава то – какви отношения се твърди да съществуват между привличащия и привличания. Уредбата на формата на процесуалните действия в чл. 100 ГПК не може да се разбира в смисъл, че всички процесуални действия се извършват от страните устно само защото това се случва в съдебното заседание. Това е едно общо правило, което е неприложимо към всички възможни процесуални действия, които според изричната уредба в закона (съдебна спогодба) или поради правното им естество [предявяване на иск и отговор (заради преклузиите)]трябва да се извършат в писмена форма[34]. Това общо правило следва да бъде разбирано в смисъл, че извършените в писмена форма процесуални действия в съдебното заседание се огласяват.

Изложеното показва, че няма причина да бъде въведено изискване за писмена форма на искането за встъпване. Встъпващият знае своите отношения с главните страни и ако е взел решение да встъпи в чуждия процес, очевидно той узнал и предмета на делото. Единственото, което

[33] Не е необходимо третото лице да има местожителство (местоживеене според българския превод на европейските регламенти) или обичайно местопребиваване в чужбина, достатъчно е то да пребивава продължително време там, например: за да проведе продължително обучение или практика, да е изпратен в продължителна командировка или да помага на близък при отглеждането на дете или полагането на грижи за болен и др. Без значение е дали лицето живее в съседна или по-далечна държава, както и дали държавата, в която живее е членка на ЕС. Забраната се основава на затрудняването на неговото реално участие в процеса, а не на проблеми с призоваването.

[34] Предявяването на иска и неговото последващо изменение и подаването на отговор по всички съединени искове след изтичането на съответния срок не може да бъдат извършени в устна форма. Съществува и съдебна практика в смисъл, че това може да стане в устна форма дори в отсъствието на насрещната страна.

трябва да узнаят главните страни, за да вземат становище по направеното искане, е съществуването на кое правоотношение обосновава интереса на третото лице да встъпи в техния процес, което няма пречка да стане в откритото заседание, в което те участват.

2.4. Съдът се произнася по привличането, след като е изчерпана възможността привличаният и главните страни да вземат становище по искането. Съдът конституира третото лице помагач, ако отношенията му с главна страна обосновават правен интерес от привличането. Отказът на съда да конституира третото лице като помагач подлежи на обжалване, защото преграждa участието на третото лице в процеса.

Привлеченият става страна в процеса с конституирането му от съда. От този момент той може да извършва всички процесуални действия по движението на делото, както ако беше встъпил по свое желание. Той няма интерес и не може да обжалва определението за неговото конституиране, тъй като то не го задължава да прави нищо, а ако неговите отношения с привляклата го страна имат различно правно естество или не съществуват, нищо от обвързващата сила на мотивите на решението не ще има правно значение за тяхното уреждане.

След конституирането му третото лице помагач не може да прекрати по своя воля участието си в процеса. То може да фактически да не извърши никакви процесуални действия, но ще бъде обвързано от правните последици на постановеното съдебно решение. То може също да избере да подпомага с действията си не страната, която го е привлякла, а насрещната страна, но този негов избор не може да попречи на привличащия да предяви срещу него своя обратен иск.

Съдебната практика с основание приема, че действието на съдебното решение по отношение на третото лице зависи не от това на чия страна то е конституирано или е заявило, че ще помага, а от правното естество на правоотношението, което обосновава правния интерес от встъпването или привличането. От силата на пресъдено нещо третото лице може да бъде обвързано само по чуждия за него предмет на делото между главните страни, а от обвързващата сила на мотивите – само доколкото установеното има някакво значение за неговото правоотношение със съответната главна

страна, което (правоотношение) е обосновало правния интерес от встъпването или привличането[35].

2.5. Поради идентичността на процесуалноправното положение на встъпилото и на привлеченото трето лице помагач идентични са и всички особености на неговите процесуални правомощия и действието на съдебното решение в отношенията между него и главните страни.

3. Привличане на лице със самостоятелни права

3.1. Когато различни лица претендират да са титуляри на едно и също вземане и единият от тях го предявява с иск, а длъжникът не е сигурен кому дължи изпълнение, той е изложен на риска да плати зле (на привидния кредитор), което би го принудило след това да плати втори път – вече надлежно на действителния кредитор. По предявения срещу него осъдителен иск длъжникът не може да се брани с възражения, черпени от отношенията между претендиращите кредитори, защото техните правоотношения са чужди за него. Претендиращите кредитори може да са реорганизирани търговски дружества, наследници по закон, завещание или завет на първоначалния кредитор, някои от които може да са недостойни, да са се отказали от наследство, завещателният акт да е нищожен и др. Те могат да бъдат също праводател и правоприемник един на друг, например цедент и цесионер.

С цел да се предпази от опасността да бъде осъден от друг кредитор да плати повторно, длъжникът може да вложи на основание чл. 97 ЗЗД претендираната сума или вещ по указание на съда[36] и привлече другия или другите претенденти за участие в процеса, за да се реши спора, кой от тях е действителен носител на вземането.

С влагането на сумата или вещта ответникът се освобождава от участие в делото. Когато той е направил искането за привличане с отговора на исковата молба и е вложил сумата или вещта по указание на съда, той не отговаря за разноските по делото.

---

[35] Така Решение № 685/12.06.2000 по гр. д. № 1223/1999, ВКС, III ГО, в което се приема, че „определенията по чл. 174 и чл. 175, ал. 1 ГПК, с които е допуснато участие на едно и също трето лице на страната и на ищеца, и на ответника, нямат решаващо значение по отношение на процесуалното им качество. То се определя от действителното правно положение, т. е. от наличието на предпоставките за привличане или встъпване в процеса. Нарушението, свързано с неправилно конституиране на трети лица, не е съществено, тъй като не може да има негативни правни последици в същият или в друг процес“.

[36] На практика чл. 97, ал. 1, изр. 2 ЗЗД не се прилага за освобождаването от парично задължение при забава на кредитора, затова влагането на претендираната сума става по специалната сметка на съда, която е предназначена за внасянето на парични гаранции.

3.2. Съдът конституира посочения или посочените претенденти, които претендират цялото вземане или част от него, след като длъжникът представи доказателства за влагането на сумата или вещта съгласно дадените указания и така докаже основанието за прекратяване на неговото участие в делото. Конкуриращите кредитори обаче не стават помагачи на прекратилия участието си ответник. Ако се отзове на привличането, всеки от привлечените претенденти за някаква част или за цялото вземане става едновременно ответник по установителния иск за вземането на първоначалния ищец и другите отзовали се претенденти и ищец – по своите искове за вземането или част от него срещу първоначалния ищец и другите отзовали се претенденти. Предметът на делото се запазва – предявеното от първоначалния ищец вземане; но само неговото установяване, тъй като дължимото е вложено на разпореждане на действителния кредитор, както бъде определен от съда. Отзовалите се отговарят по този иск, но същевременно с това всеки от тях претендира цялото или част от същото вземане, което ги прави ищци за това, което претендират. Участието им като подпомагаща страна е изключено, тъй като всеки от тях има право на иск, а и участието на ответника е прекратено, така че няма кого да подпомагат.

3.3. Съдебното решение няма да има осъдителен диспозитив, с него съдът ще овласти правоимащия или правоимащите да получат дължимото от вложената престация. Не е необходимо съдът да отхвърля с изрични диспозитиви неоснователните и частично неоснователните установителни искове, защото с овластяването той фактически изчерпва предмета на делото – освен вложеното по указание на съда няма нищо друго за получаване. Като постановява, кой какво да получи до изчерпване на наличното, няма нужда съдът изрично да отхвърля заявените претенции в останалата част.

Така постановеното решение ще има сила на пресъдено нещо по исковете на всички отзовали се претенденти за части или цялото вземане, защото те са мълчаливо отхвърлени в останалата неуважена част[37].

[37] Ако в едно решение съдът е уважил предявения иск частично по съображенията в изложените мотиви към него, но не е постановил отхвърлителен диспозитив за неуважената част, по следващ иск от същия кредитор за неуважената част от претендираното вземане съдът ще зачете силата на пресъдено нещо на предходното решение, независимото това дали липсващият отхвърлителен диспозитив е добавен по реда на поправката на явна фактическа грешка, или изяснен от постановено последващо тълкуване на решението.

Ако никой от привлечените не се отзове, спорът ще бъде изчерпан и делото следва да бъде прекратено, като съдът овласти ищеца да получи вложената престация.

Така постановеното решение няма да има сила на пресъдено нещо по отношение на привлечените, но неотзовали се претенденти за вземането, тъй като те не са предявили своите искове нито срещу тях са били предявени отрицателни установителни искове, които да са били разгледани от съда. По-късно те могат да предявят своите искове срещу длъжника, но длъжникът ще разполага с неопровержимо доказателство, че се е освободил от задължението, като е вложил дължимото на разположение на надлежния кредитор и добросъвестно е направил всичко възможно да го уведоми за влагането (чл. 97 ЗЗД[38]).

Ако длъжникът пропусне да привлече някого от претендентите за вземането, който поради това не е узнал за делото и не е встъпил главно, той може да предяви своя осъдителен иск срещу длъжника в отделно производство, в което длъжникът няма да може да му противопостави успешно възражението, че с влагането на дължимото се е освободил от дълга, защото вложеното е било на разположение на ненадлежни кредитори. Това е зле извършено плащане и ако претендентът бъде признат за действителен титуляр на вземането, длъжникът ще бъде осъден да плати втори път – вече на надлежния кредитор.

Когато длъжникът не е готов да плати претендирания дълг и не вложи дължимото по указание на съда (защото не разполага с дължимото или оспорва задължението си), разглеждането на делото продължава, но всеки от другите претенденти за вземането или за част от него могат да встъпят главно (чл. 225 ГПК).

IV Главно встъпване

1. Когато кредиторът не получава дължимото доброволно изпълнение (длъжникът не плаща дължимата сума или държателят или владелецът не връща дължимата вещ), той е принуден да предяви правото си с осъдителен иск срещу длъжника; но ако и трето лице (привиден кредитор) претендира същото притезание, действителният кредиторът ще е фактически затруднен да реализира правото си. Когато привидният кредитор е предявил иск срещу длъжника, действителният кредитор може

[38] В този случай забавата на кредитора следва от неотзоваването му на отправената от съда покана.

встъпи в чуждия процес, за да защити своето право. Встъпването е главно, защото се осъществява в защита на свое право, т.е. главно встъпващият упражнява своето право на иск срещу първоначалните страни, като иска осъждане на ответника – длъжник (осъдителен иск) и признаване на вземането му по отношение на първоначалния ищец – привиден кредитор (положителен установителен иск). Така той прави главните страни другари, защото новият предмет на делото е неговото вземане, макар исканата защита срещу първоначалните страни да е с различен интензитет (установяване по отношение на първоначалния ищец и осъждане по отношение на първоначалния ответник). По силата на встъпването действителният кредитор придобива и процесуалното положение на помагач на първоначалния ответник, защото има интерес да бъде отхвърлен предявения срещу него първоначален иск. Така той може да води процеса и при бездействието на първоначалния ответник.

Ако възможността за главно встъпване е преклудирана, кредиторът може да предяви осъдителния иск срещу длъжника и установителния иск срещу привидния кредитор в отделен процес и да поиска за тяхното обезпечаване спиране на изпълнението на евентуално положително решение по делото между тях. Ако действителният кредитор на знае за делото между другия претендент за вземането и длъжника и срещне претенцията му в изпълнителния процес, той може да защити правото си с иска по чл. 464 ГПК. А ако привидният кредитор вече е получил изпълнение (вещта му е предадена) или длъжникът е претърпял изпълнение и вече не разполага с друго секвестируемо имущество, за да плати втори път, кредиторът може да предяви иск по чл. 75, ал. 2, изр. 2 ЗЗД за предаване на полученото от привидния кредитор, тъй като силата на пресъдено нещо на решението по воденото между тях дело не може да му бъде противопоставена.

2. Главното встъпване може да бъде осъществено по висящо дело до приключването на съдебното дирене пред първоинстанционния съд.

Исковете срещу първоначалните страни трябва да бъдат предявени с обща искова молба. Тя е подсъдна на съда по висящото дело, който е компетентен да я разгледа поради връзката между делата. Евентуалните нередовности на исковата молба трябва да бъдат отстранени своевременно по указания на съда, а тя се предявява в съдебното заседание, в което ще приключи съдебното дирене, нередовностите трябва да бъдат отстранени

преди неговото приключване. Ако те не бъдат отстранени до тогава, исковата молба се разглежда в отделно производство. Тя ще бъде разгледана в отделно производство също, ако първоначалният иск е или стане недопустим (т.е. съдът е бил надлежно сезиран или бъде десезиран с оттегляне, отказ от иска или съдебно спогодба) и производството по първоначалния иск бъде прекратено. Прекратяването на производството по първоначалния иск не може да повлияе на сезиращия ефект на предявените с общата искова молба нови искове и на задължението на съда да ги разгледа и реши по същество.

Главно встъпващият става страна по делото с предявяването на исковата молба. Съдът, който проверява редовността на исковата молба, допустимостта на предявените искове и на встъпването само констатира това. Ако той е надлежно сезиран, преписи от исковата молба следва да бъдат връчени на първоначалните страни и да им бъде предоставена възможност да подадат писмен отговор в едномесечен срок, което би наложило изясняване на новите искове от фактическа и правна страна, допълване на доклада по делото и събиране на съответните доказателства, което неизбежно ще продължи съдебното дирене.

Предявените с общата искова молба самостоятелни права трябва да са върху предмета на спора или върху част от него[39]. Без правно значение е основанието, от което произтичат тези права – то може да е и правоприемство[40] между кредиторите – например при цесия. Едни и същи правоотношения обосновават както главното встъпване, така и привличането на трето лице със самостоятелни права. Разликата е само в инициативата. В единия случай тя е на готовия да изпълни и вложил престацията по указание на съда длъжник, а във втория – претендиращият титулярство на вземането (или на част от него) друг кредитор.

За допустимостта на главното встъпване е без значение вида на търсената защита по първоначалния иск, то е допустимо и по конститутивен иск.

[39] Разбира се, няма пречка общата искова молба да надхвърли предмета на спора, ако първоначалния иск е за част от дължимата престация, или например ако е само за главницата, но не и за изтеклите лихви. Общата искова молба не може да въведе спор по друг предмет, който няма връзка с първоначалния.

[40] Правоприемството трябва да е станало преди процеса, защото ако то стане при висящност на делото, ще доведе до приемство в процеса, когато прехвърлянето е по силата на публичноправен акт или до процесуална субституция, когато прехвърлянето е станало по волята на прехвърлителя.

Съдът се произнася по главното встъпване с определение, което подлежи на обжалване, ако го отхвърля[41], защото така се преграждa не само разглеждането на новите искове, но и подпомагането на първоначалния ответник от главно встъпилия.

3. Разглеждането на трите иска става в общо производство. Ако главното встъпване е осъществено преди провеждането на първото по делото заседание, подготовката на делото за разглеждане трябва да бъде проведена преди и в това заседание, като докладът по делото включва всичко необходимо за разглеждането на трите иска, в това число събирането на всички относими и допустими доказателства. Ако встъпването е осъществено по-късно, разглеждането на първоначалния иск трябва да изчака подготовката на новите искове за разглеждане. Съединените искове са различни и постановените решения по тях може да бъдат различни, но безпротиворечиви.

От несъвместимостта на заявените претенции следва, че ако една от тях е уважена, другата следва да бъде отхвърлена, но тъй като само тези искове са несъвместими, е възможно обратното – и двамата кредитори може да са привидни, което ще наложи отхвърлянето на всички искове. Възможно е също положителният установителен иск срещу първоначалния ищец да бъде уважен, а осъдителния срещу първоначалния ответник – отхвърлен, защото ответникът е направил основателно възражение за прихващане или има облигационно основание да държи имота.

4. Постановеното решение по първоначалния иск ще обвърже със сила на пресъдено нещо първоначалните страни, но също и главно встъпилия в отношенията му с първоначалния ищец, защото първият има процесуалното качество на помагач на насрещната страна – първоначалния ответник; а в отношенията между главно встъпилия и първоначалния ответник ще важи обвързващата сила на мотивите. Постановеното решение по присъединените нови искове ще обвърже със сила на пресъдено нещо само страните по тях.

Процесуалното положение на главно встъпилия на трето лице помагач на първоначалния ответник му позволява да обжалва решението, с което се уважава първоначалният иск, дори първоначалният ответник да не го обжалва. Така той ще направи възможно уважаването на неговия установителен иск срещу първоначалния ищец или ще избегне

[41] Така т. 9б ТР № 1/09,12,2013 по тълк.д. № 1/2013, ВКС, ОСГТК.

противоречивото им разрешаване, ако решението срещу първоначалния ответник би влязло в сила поради необжалването му. Целта на главното встъпване е да бъде избегната конкуренцията на друг взискател при принудителното изпълнение на благоприятното за действителния кредитор съдебно решение.

V Участие на прокурора в исковия процес

1. Прокурорът може да участва в исковия процес в три различни качества:

- като органен представител на главна страна с типична процесуална легитимация – когато прокуратурата като държавно учреждение или нейно процесуално правоспособно поделение участва в гражданския оборот и притежава право на иск, защото нейната правна сфера е засегната от правен спор, произтичащ от гражданско правоотношение. Такива са трудовите спорове, споровете произтичащи от договори за предоставяне на стоки и услуги и други договори, неоснователно обогатяване, деликт или гестия. В тези случаи страна е прокуратурата, а не прокурорът. Той я представлява в длъжностното си качество и упражнява нейните права на страна от нейно име. Това участие на прокуратурата в процеса се основава на чл. 26, ал. 1 ГПК, а участието на прокурора – на основание чл. 30, ал. 1 ГПК. Затова в тези производства прокуратурата дължи съдебни такси, може да се представлява и от договорен представител – юрисконсулт или адвокат; дължи, и й се дължат разноски (чл. 78, ал. 11 ГПК не се прилага).

- като процесуален субституент на държавата с нетипична процесуална легитимация – когато по силата на закона прокуратурата отговаря по исковете за ангажиране на отговорността на държавата за вредите, причинени на частни лица от поведението на нейни (на държавата) органи и длъжностни лица. В тези случаи страна е прокуратурата, а не прокурорът. Той е неин орган и я представлява в длъжностното си качество като упражнява нейните права на страна от нейно име. Това участие на прокуратурата в процеса се основава на чл. 26, ал. 2 ГПК, а участието на прокурора – на основание чл. 30, ал. 1 ГПК. Затова в тези производства прокуратурата дължи и й се дължат разноски (чл. 78, ал. 11 ГПК не се прилага); но не дължи съдебни такси, защото действа в публичното си качество и като осъществяващ правомощията си държавен орган може да действа чрез прокурор от прокуратурата при

съответни съд, но не и чрез процесуален представител по пълномощие – юрисконсулт или адвокат.

- като държавен орган, овластен по силата на закона да предявява искове и да участва в производства в защита на значим обществен интерес или в интерес на лица, които се нуждаят от специална закрила. В тези случаи страна в процеса е държавата, а прокурорът участва „с права на страна“. Това участие на прокуратурата в процеса се основава на чл. 26, ал. 3 ГПК[42]. Затова в тези производства не прокурорът, а държавата дължи, и й се дължат разноски (чл. 78, ал. 11 ГПК). В тях прокурорът не дължи съдебни такси, защото действа в публичното си качество. Като осъществяващ правомощията си държавен орган прокурорът при съответния съд не може да действа чрез процесуален представител по пълномощие – юрисконсулт или адвокат.

2. При установения тоталитарен режим на управление след края на Втората световна война в България прокурорът разполагаше с широката възможност да участва в гражданки дела, която се основаваше на господството на обществения интерес в частните отношения[43]. Тогава той можеше: 1) да предявява с иск както права на държавата, така и на социалистически организации (стопански предприятия и организации с нестопанска цел) и на граждани в защита не техния интерес и 2) да встъпва, да дава заключения във висящи производства по граждански дела и да обжалва постановените актове, като действа не в интерес на някоя от страните, а в защита на законността.

Съгласно чл. 127, т. 6 от действащата Конституция (предишна т. 4, ДВ, бр. 27 от 2006 г., изм., бр. 106 от 2023 г.) освен по наказателните дела от общ характер, в предвидените със закон случаи прокурорът може участва и в други дела в защита на значим обществен интерес или в интерес на лица, които се нуждаят от специална закрила.

3. Гражданският процесуален закон (чл. 26, ал. 3 ГПК) позволява прокурорът да участва в производството с права на страна в предвидените от закон случаи.

[42] Член 26, ал. 3 ГПК има своето систематично място в Част първа „Общи правила“, Глава пета „Страни. Представителство“ и урежда участието на прокурора не само в исковото производство, но и в другите производства. Неговото участие е по-широко в охранителните производства.

[43] Вж. Сталев Ж. „Българско гражданско процесуално право“, ДИ Наука и изкуство, София, 1988, § 85, стр. 352 – 357.

3.1. Когато прокурорът предявява искове в защита на обществен интерес, той не е процесуален застъпник. Неговите искове за унищожаване на брака са насочени срещу двамата съпрузи. Те не се предявяват в интерес на единия от тях (чл. 47, ал. 1 т. 4 СК) нито в интерес на съпруга от първия брак, когато основанието за унищожаемост е двубрачие (чл. 47, ал. 1 т. 3 СК).

Искът на прокурора за поставяне на неспособен да се грижи за работите си поради слабоумие или душевна болест, макар и мотивиран от интереса на неспособния да бъде защитен също не е акт на процесуално застъпничество, тъй като той се предявява срещу претендирания да е неспособен. Същото важи и за исковете по чл. 133 СК за ограничаване или лишаване от родителски права, те също са мотивирани от интереса на децата, но правомощието на прокурора се основава на обществения интерес от тази защита. Затова те се предявяват срещу съответния родител, а децата могат да участват в процеса с правата по Закона за закрила на детето.

Не са акт на процесуално застъпничество и исковете на прокурора:

- по чл. 552, ал. 1 ГПК да бъде отменено или изменено решението за обявяването на отсъствието или смъртта на лице, ако се установи, че то е живо или точната дата на смъртта се различава от посочената в решението, които се насочват срещу лицата, които черпят права от установяването;

- по чл. 537, ал. 3 ГПК да бъде отменен (обезсилен) нотариален или друг охранителен акт, постановен в нарушение на закона, които се насочват срещу лицата, които черпят права от акта;

- по чл. 604 ГПК за установяване на недопустимост или нищожност на вписването или несъществуване на вписаното обстоятелство в първичен регистър на юридически лица[44], които се предявяват срещу лицето, за което се отнася вписаното обстоятелство;

- по чл. 70, ал. 2 ТЗ за обявяване на търговското дружество за недействително, по чл. 155 т. 2 ТЗ за прекратяването на търговското дружество, когато дейността му противоречи на закона, по чл. 155, т. 3 ТЗ

[44] Първични регистри за юридически лица са тези, които са публични и в които вписванията имат конститутивно и/или оповестително действие и имат описаното в чл. 599 ГПК действие. Такива регистри се водят от съда (такъв е например регистъра на политическите партии) и от държавната администрация (такъв е например търговския регистър). Вторични са регистрите, които възпроизвежда информация от първичните регистри, такъв е например Регистър БУЛСТАТ.

когато в продължение на три и повече месеци търговското дружество няма вписан управител, които се предявяват срещу търговското дружество;

- по чл. 252, ал. 1, т. 4 ТЗ за прекратяване на дружество, което преследва забранени от закона цели;

- по чл. 252, ал. 1, т. 5 ТЗ за прекратяване на дружество, когато чистата стойност на неговото имуществото чл. 247а, ал. 2 спадне под размера на вписания капитал, ако в срок една година общото събрание не вземе решение за намаляване на капитала, за преобразуване или прекратяване;

- по чл. 252, ал. 1, т. 6 ТЗ за прекратяване на дружество, ако в продължение на 6 месеца броят на членовете на съвет на дружеството е по-малък от предвидения в закона минимум;

По чл. 260ю, ал. 2 ТЗ за прекратяване на дружество, ако то не бъде преобразувано в срок до края на финансовата година, следваща редовното годишно общо събрание и други.

Когато прокурорът участва в гражданския процес с права на страна, той обвързва държавата и насрещната страна от правните последици на решението по делото, като за производството такси не се дължат (те се възлагат на ответника при неблагоприятен за него изход на делото), а разноски дължи и за разноски отговаря държавата, така както разноски дължи и за разноски отговаря ответникът.

След като не е титуляр на спорното право, предмет на делото, прокурорът не може да се разпорежда с него.

3.2. По действащото право няма уреден случай, позволяващ на прокурора да предяви от свое име чуждо право пред съд в защита на частен интерес, но ако такава възможност бъде уредена в закона, той – прокурорът би приел качеството на процесуален застъпник – качество, различно от това на прокуратурата като ответник по искове по ЗОДОВ. При исковете по ЗОДОВ имаме процесуална субституция, но във формата на процесуална суброгация, докато при овластяване на прокурора да предявява с искове чуждо право формата е на процесуално застъпничество.

В такъв случай участието на прокурора няма да се основава на чл. 26, ал. 3 ГПК и той няма да е „с права на страна“, а ще е главна страна със

свое право на иск, което може да се упражнява от прокурор при съответния съд. Като осъществяващ правомощията си държавен орган прокурорът при съответния съд не може да действа чрез процесуален представител по пълномощие – юрисконсулт или адвокат.

3.3. Участието на прокурора в чужд исков процес може да приеме и формата на встъпване в чужд исков процес[45], в който той не е призван да действа не в интерес на някоя от страните, а в защита на законността. Когато законът постановява, че в производството по определени искове участва прокурор: за поставяне под запрещение и отмяна на запрещението (чл. 336, ал. 3 ГПК, Вж. и чл. 340, ал. 1 ГПК) и за ангажиране на отговорността на държавата за вредите, причинени на частни лица от поведението на нейни (на държавата) органи и длъжностни лица (чл. 10, ал. 1 ЗОДОВ), той участва в тези производства с правото на страна (чл. 26, ал. 3 ГПК). Неговото участие в тези производства е задължително. В тези производства прокурорът участва с правата на страна, защото страна той не е – нито подпомагаща (той не встъпва, за да помага на едната страна срещу другата), нито контролираща (той няма надмощно процесуално положение нито по отношение на ищеца, който претендира да е пострадал от деликта, нито на ответника като процесуален субституент на държавата, чиято деликтна отговорност се претендира). В тези случаи прокурорът е участник в производството с права на страна[46] и затова не може да се разпорежда нито с иска, нито с предмета на делото; но участието му изисква съдът задължително да вземе становището му, когато страните се разпореждат с правото си на иск или с предмета на делото – при искане за спиране на производството по делото по общо съгласие на страните (чл.

[45] Участието на прокурора чрез даването на заключения и обжалването на постановените актове като отделни форми на участие имаше място, когато той можеше да участва в чужд исков процес по своя преценка. Тогава той може да прецени също и кога и как да се включи в чуждия висящ исков процес. Разбира се, тогава участието не беше произволен акт, а се основаваше на обществения интерес от защита на социалистическата законност, която отразяваше господството на обществения интерес в частните отношения.

[46] Неправилно в съдебната практика (в това число и в тълкувателни решения на ВКС) участващият в производството по делото прокурор бива назоваван контролираща страна. Такава процесуалноправна фигура не съществува в действащото законодателство. Тя е съществувала съгласно чл. 19 ГПК (отм.) в периода на неговото действие от 1952 до 1997 г. Страната се е наричала контролираща, тъй като контролира начина по който контролираната главна страна защитава правото си. Най-съществената характеристика на контролиращата страна беше нейното надмощно процесуално положение, което й позволяваше да обезсилва всяко процесуално действие на контролираната главна страна и да извършва процесуални действия независимо и против волята на контролираната страна.

Процесуалното положение на участващия в гражданското производство прокурор беше и е различно – той имаше и има всички права на страна, но нямаше и няма никакви контролни правомощия. Прокурорът може само да взема становище по действията на главните страни и да извършва процесуални действия по своя преценка. Това той можеше и може да прави в изпълнение на задължението си да действа в полза на установяването на действителното правно положение.

229, ал- 1, т. 1 ГПК), при одобряването на съдебна спогодба (чл. 234, ал. 2 ГПК), както и при отказ и признание на иска.

В производствата по исковете за поставяне и отмяна запрещение, за ограничаване или лишаване от родителски права и за вреди по ЗОДОВ участието на прокурор в посоченото качество (с правата на страна в защита на законността) е задължително, но очевидно това е недопустимо, когато той или прокуратурата участват в процеса в друго качество – когато исковете за поставяне или отмяна запрещение и за ограничаване или лишаване от родителски права е предявен от прокурора или когато искът за вреди по ЗОДОВ е предявен срещу прокуратурата като процесуален субституент на държавата. В тези случаи прокурорът не може да извършва процесуални действия първо в едното и после в другото си качество, поради което той участва само в качеството си на главна страна[47].

Задължителното участие на прокурора в тези производства се осигурява от съда, който го уведомява за всеки предявен иск и за първото заседание, а задължението на прокурора за участие не е формално, а за пълноценно участие във всички съдопроизводствени действия[48].

Подобно право на участие прокурорът има и в някои охранителни производства, но там участието му има и друг смисъл.

VI Приемство в процеса

1. Приемство в процеса е заместването на някоя от страните във висящия процес с друга страна, която е обвързана от положението, в което процесът се намира в резултат на извършените процесуални действия и пропущания на заместваната страна, на другите участници в производство и на съда. Заместването е възможно както по отношение на главните страни, така и по отношение на допълнително встъпилите. Най-често то е свързано с материално правоприемство – универсално или частно (само в спорното право), затова е възможно заместващият да е трето неучастващо в процеса лице, но не е изключено заместващият да е участник в процеса (в първия случай децата на починалия един от братята съделители встъпват за да продължи делбата с техните чичовци и лели, а във втория случай децата

[47] Вж. т. 15 ТР № 3/22.04.2004 по тълк. д. № 3/2004, ВКС, ОСГК, в която се приема, че по исковете за вреди по ЗОДОВ участието на прокурор не е задължително, ако Прокуратурата на Република България е конституирана като единствен ответник. То е задължително, когато наред с Прокуратурата на Република България като ответник участва и друг държавен орган.

[48] Свободата да определя кога и как да се включи в чуждия висящ исков процес прокурорът имаше, когато той по своя преценка вземаше решение да участва в чужд исков процес. И тогава, когато участието му беше задължително, то беше за пълноценно участие във всички съдопроизводствени действия.

са наследници на починалата си майка и я заместват в делбата на оставеното от баща им наследство, за да продължи делбата само между тях). Не се основава на правоприемство в спорното право например заместването на ищеца от неговите универсални правоприемници по исковете да установяване на чужди правоотношения, както и заместването на процесуален субституент от неговите универсални правоприемници.

Най-често процесът продължава с участието на заместващия, но при сливане на несъвместими качества (ищец и ответник – когато длъжникът е единствен наследник на кредитора), както и при недопустимост на правоприемството в спорното право (например в правото на развод) процесът следва да бъде прекратен.

Правоприемство може да има и в правните последици на влязлото в сила решение – сила на пресъдено нещо, изпълнителна сила, конститутивно действие, обвързваща сила на мотивите, но в тези случаи правоприемникът не придобива процесуалното качество страна в процеса.

2. Според това дали приемството в процеса зависи, или не зависи от волята на приемника и на страните по делото приемството в процеса бива законно и доброволно.

2.1. Законно е приемството в процеса, когато то настъпва по силата на осъществил се вън от процеса факт и не зависи от волята на приемника и страните по делото. Такова е приемството при смърт на страната физическо лице или прекратяване на страната юридическо лице на публичното право, ликвидация на страната юридическо лице на частното право, както и при прехвърлянето на спорното право с публичноправен акт.

При смърт на страната физическо лице, тя бива заместена от неговите наследници по закон или по завещание, които са приели наследството направо или по опис. Те са универсални правоприемници на наследодателя. Ако предметът на делото е и предмет на завет, починалият бива заместен от заветника, който е приел наследството и е частен правоприемник на наследодателя[49].

[49] Когато възникне спор относно правоприемството (например оспорване на завещанието от законните наследници, искане за възстановяване на запазена част и др.) той не може да бъде разрешен по повод конституирането на страните. В такъв случай като правоприемници на починалия се конституират всички претенденти за оставеното наследство, за да може да бъде обвързан от решението всеки от тях според наследствените му права.

Когато призованият да наследява не е приел наследството, съдът му определя срок, в който да заяви дали приема наследството, или се оказва от него. Ако в дадения му срок наследникът не отговори, той губи правото да приеме наследството (чл. 51 ЗН). Когато няма лица, които могат да наследят, или когато всички наследници се откажат от наследството или изгубят правото да го приемат, наследството се получава от държавата (която се явява универсален правоприемник на наследодателя), с изключение на движимите вещи, жилищата, ателиетата и гаражите, както и на и имотите (урегулирани и неурегулирани), предназначени предимно за жилищно строителство, които стават собственост на общината (която се явява частен правоприемник на наследодателя), на чиято територия се намират вещите (чл. 11 ЗН).

Процесуалното правоприемство при смърт на страна става по силата на закона. Предвид действието на приемането на наследството съгласно чл. 48, ал. 1, изр. 2 ЗН (а и на отказа[50]) – от откриването на наследството, към този момент се осъществява и замяната на страните, т.е. в нито един момент висящото производство не остава без съответната страна. По същия начин, както ответникът става страна в процеса с постъпването на исковата молба в съда и задача на съда е да определи кой е той и да му връчи препис от исковата молба, приемникът в процеса става страна с откриването на наследството и задача на съда е да определи кой от всички наследници е приел наследството и ако никой не е сторил това, да уведоми държавата или общината за висящия процес с нейно участие като страна в съответното качество. Затова приемството в процеса е заместване в процесуалните права. За да осигури фактически възможността приемникът да упражни принадлежащите му по силата на приемството процесуални права, законодателят постановява спиране на делото ex lege от деня на смъртта на страната (чл. 229, ал. 1, т. 2 ГПК). Съдът само констатира спирането, което трае докато той бъдат издирени наследниците, провери приели ли са наследство и ако не, станали ли са държавата и съответните общини страни по делото, като правоприемници на починалия. Съдът възобновява производството по делото, когато установи, кой е заместил починалата страна и е заел нейното място в производството.

[50] По българското право отказът от наследство също има действие от неговото откриване, защото няма как приемането от друг наследник да породи действие от приемането. Съществуват правни системи при които, за да можеш да се откажеш от наследството, преди това трябва да се го приел.

Съдебната практика беше противоречива, когато процесуално легитимираната като ответник страна е починала преди постъпването на исковата молба в съда. Според едното разбиране, предявяването на иск срещу физическо лице, което към момента на постъпване на исковата молба в съда е починало, или срещу юридическо лице, което към същия момент е неправосубектно, респ. не съществува в правния мир, изключва валидното възникване на процесуално правоотношение и настъпване на целените от ищеца правни последици. Такова лице няма качеството на надлежна страна по смисъла на чл. 26 ГПК, защото то не може да е субект на процесуално правоотношение и срещу него не могат да се предприемат процесуални действия. Процесуалната правоспособност на лицата е от категорията на абсолютните положителни процесуални предпоставки за възникване и надлежно упражняване правото на иск, за които съдът следи служебно. Липсата на процесуално правосубектна ответна страна към момента на завеждане на делото води до недопустимост на процеса, а не е нередовност на исковата молба, която подлежи на отстраняване по реда на чл. 129 ГПК. Според другото разбиране, когато исковата молба е подадена срещу ответник, който не е жив, но по делото има данни за неговите наследници, или когато в резултат на извършени от съда действия се установи, че ответникът е починал още преди завеждане на делото и бъдат издирени наследниците му, се касае за нередовна искова молба, поради насочването ѝ срещу неправосубектен ответник. Съдът следва да предприеме необходимите процесуални действия за отстраняване на недостатъците и за конституиране на надлежните правосубектни ответници – правоприемниците на починалото лице, след което делото да продължи с тях при условията на чл. 227 ГПК.

В ТР № 1/9.07.2019 по тълк. д. № 1/2017, ВКС, ОСГТК прие първото разбиране, че процесуално правоотношение не е възникнало, защото то не може да възникна без да съществува правосубектен ответник.

Това разрешение търпи сериозна критика. Докато за юридическите лица, за които има публично достъпна информация – в публичен регистър -за частните лица или в публичната администрация – за държавните учреждения, ищецът трябва да положи усилия да идентифицира и посочи своя ответник. Ако той обаче не е успял да го идентифицира правилно и го посочи грешно, това не може да му бъде вменено във вина и той не следва да търпи неблагоприятни последици от своята грешка. На този проблем е посветено ТР № 1/30.03.2012 г. по тълк. д. № 1/2010, в което ВКС, ОСГК

приема, че процесуалната легитимация на страните е абсолютна процесуална предпоставка за правото на иск, поради което за наличието й съдът следи служебно. Ако при проверката за това бъде констатирано, че исковете по чл. 344, ал. 1 КТ са предявени срещу ненадлежен ответник, съдът следва да укаже на ищеца да отстрани в определен срок тази нередовност чрез предприемане на действия за конституиране на надлежния ответник, като производството следва да бъде прекратено едва при неизпълнение на указанието. Това разрешение би следвало да важи и в случаите, когато лицето, с което ищецът спори за права е прекратило съществуването си и има свой правоприемник.

Тези аргументи важат с по-голямо основание за ответника физическо лице. Ищецът може да има достъп до данните за гражданското състояние на физическите лица в ЕСГРАОН само със съдействието на съда, като отделно стои въпросът, че там гражданското състояние се отразява значително време след настъпването на съответното събитие. Ищецът няма как да знае със сигурност за смъртта на ответника, но въпреки това, ако предяви своя иск след неговата смърт, съгласно приетото в тълкувателното решение, производството по делото ще бъде прекратено, след като съдът установи деня на смъртта; и ищецът, освен внесената такса по делото и ефекта на поканата за изпълнение, ще изгуби и правните последици от вписването на исковата молба, както и ефекта на прекъсването и спирането на давността – погасителна за своето вземане и придобивна за наследниците на ответника.

Юридическото лице престава да съществува, когато се раздели, слее се или се влее в друго юридическо лице, както и когато се ликвидира. Тази възможност съществува както за държавните учреждения и предприятия, така и за търговските дружества и за организациите с нестопанска цел.

Държавните учреждения и предприятия се прекратяват и преобразуват с публичноправен акт, в който се сочи организацията, която продължава дейността и е приемник в правата и задълженията им.

Когато търговското дружество и кооперация се прекратяват без ликвидация, в търговския регистър се вписват техните правоприемници.

Когато юридическото лице с нестопанска цел се прекратява с ликвидация, то няма правоприемници, а лица, които получават неговото имущество след погасяване на задълженията. Това са лицата, посочени в

учредителния, устройствения, в акт на върховния му орган или от ликвидатора, когато те се определени за извършване на дейност в частна полза (чл. 15 ЗЮЛНЦ). Ако юридическото лице с нестопанска цел е определено за извършване на обществено полезна дейност, лица, които получават неговото имущество след погасяване на задълженията, ако не са посочени в учредителния или устройствения акт, се предоставя по решение на съда на юридическото лице с нестопанска цел, определено за извършване на обществено полезна дейност със същата или близка нестопанска цел. А ако имуществото не бъде предоставено по този ред, то се предава на общината, в която е седалището на прекратеното юридическо лице с нестопанска цел, като общината е длъжна да предоставя имуществото за извършване на възможно най-близка до целите на прекратеното юридическо лице с нестопанска цел обществено полезна дейност (чл. 44 ЗЮЛНЦ). Преминава върху общината и имуществото на юридическото лице с нестопанска цел, определено да извършва дейност в частна полза, ако не съществуват лицата, които трябва да го получат или ако те не са определяеми, като и в този случай общината е длъжна да го използва за дейност, възможно най-близка до целта на прекратеното юридическо лице с нестопанска цел (чл. 15, ал. 2 ЗЮЛНЦ).

Когато страната умре или юридическото лице престане да съществува, съдът постъпва по различен начин в зависимост от това дали трябва да бъде заместен ищецът, или друга страна. Ако трябва да бъде заместен ищецът, съдът взема служебно необходимите мерки за издирване и конституиране на неговите правоприемници, а ако трябва да бъде заместен ответникът, съдът дава на ищеца шестмесечен срок да посочи правоприемниците на ответниците и адресите им или да вземе мерки за призоваване на наследниците по реда на чл. 48 ГПК (ако има данни да са приели наследството) или за назначаване на управител на незаетото наследство (ако няма такива данни), като при неизпълнение на указанията делото се прекратява и ищецът ще трябва да предяви иска си отново, но срещу правоприемниците на ответника, което ще го натовари с нова такса, ще изгуби ефекта на покана за изпълнение, правните последици от вписването на исковата молба, както и ефекта на прекъсването и спирането на давността – погасителна за своето вземане и придобивна за наследниците на ответника[51].

[51] Настъпването на тези негативни последици за ищеца е оправдано, тъй като те са резултат от неизпълнението на указанията на съда дори и след продължаването на определения срок, ако има причини за това. Настъпването на тези последици е неоправдано, когато ищецът е предявил иска си

До законно приемство в процеса може да се стигне и без заместваната страна да е изгубила правосубектността си. То е наложително, когато частното приемство в спорното право е осъществено по силата на публичен акт, например конфискация с присъда, отнемане на незаконно придобито имущество със съдебно решение, отчуждаване за задоволяване на държавни нужди и за благоустройствени цели с административен акт и др.

2.2. Доброволно е приемството в процеса, когато то се осъществява по волята на заместваната и заместващата страна и със съгласието на насрещната страна. Съгласието на заместваната и заместващата страна е необходимо условие за заместването, но не е достатъчно, защото за насрещната страна не е безразлично кой е насреща й, най-малкото с оглед на възможността да получи дължимите й разноски (те биха й присъдени във всеки случай, но ако заместващата страна е неплатежоспособна, тя няма да ги получи). Насрещната страна обаче може да има интерес да обвърже със сила на пресъдено нещо именно участвалата страна по делото. Затова законът допуска (чл. 228, ал. 2 ГПК) без съгласието на ответника само заместването на ищеца, ако той се отказва от иска си. Така ответникът получава нужната му сила на пресъдено нещо и ако претендира направените разноски, те ще му бъдат присъдени.

3. Приемството в процеса може да настъпи във всяко положение на делото – във всяка инстанция до влизането на решението в сила. То може да настъпи и в производството за отмяна на влязлото в сила решение. Особеното в този случай е, че в положението на ищеца се оказва молителят – неговите правоприемници съдът трябва да издири и конституира служебно. Съответно върху него – молителя ляга тежестта по указания на съда в шестмесечен срок да посочи правоприемниците на насрещните страна и адресите им или за назначаване на управител на незаетото наследство.

VII Прехвърляне на спорното право

1. Процесуално легитимиран да брани субективното право е този, който се счита негов титуляр. Нему принадлежи правото на иск. Право на иск със същото съдържание притежава и оспорващият това право. Когато правото бъде прехвърлено другиму, приобретателят придобива процесуалната легитимация да го брани. Обстоятелството, че едно

срещу ответник с прекратена правосубектност.

субективно право бива оспорвано, не го вади от гражданския оборот и не лишава неговия титуляр от възможността да се разпорежда с него. Когато обаче едно субективно право е станало предмет на производство по предявен иск, това има значение за процесуалната легитимация за неговата защита. Титулярят на субективното право може свободно да се разпорежда с него независимо от оспорването, но ако преди акта на разпореждането то е станало предмет на производство по предявен иск, процесуалната легитимация да продължи да го брани остава у прехвърлителя, а не преминава у приобретателя. Както приобретателят преди процеса притежава и правото на иск (например купувачът на чуждата вещ е легитимиран като ответник по иска за евикция), така приобретателят на безспорно установеното със сила на пресъдено нещо след приключването на процеса притежава правото на иск.

За да придобие значение за процесуалната легитимация по чл. 226 ГПК обаче прехвърлянето трябва да е станало противопоставимо на насрещната страна след предявяването на иска – цесията да е съобщена след постъпването на исковата молба в съда (или след подаването ѝ по пощата)[52]. Без значение е кога са отстранени нередовностите на исковата молба и кога препис от нея е връчен на насрещната срана – поправената искова молба има сезиращ ефект от постъпването ѝ, а ответникът бива уведомен и книжата му се връчват по вече висящото дело.

2. Целта на законодателя да запази процесуалната легитимация на прехвърлителя на спорното право е да предпази насрещната страна от възможността да бъде влошено процесуалното ѝ положение поради прехвърлянето (на неплатежоспособен, който няма да е в състояние да плати разноските по делото) и да обезпечи разрешаването на спора във висящия процес, без да се налага насрещната страна да води безкрайни процеси с последователните правоприемници (след предявяването на ревандикационния иск ответникът, а след това и правоприемниците му

[52] Постъпването на исковата молба в съда, което слага начало на висящността на процеса, вече (след промените във вписванията в нотариалните книги през 2000 г.) няма значение за прехвърлянето на спорното право, когато негов предмет е недвижим имот, тъй като от тогава на вписване подлежат не само актовете, с които се прехвърлят права или с които се учредява, прехвърля, изменя или прекратява друго вещно право върху недвижими имоти и исковите молби, с които се иска разваляне, отменяване или признаване нищожността на актове, подлежащи на вписване, както и на тези за постановяване решение за сключване на окончателен договор, с който се прехвърля или учредява вещно право върху недвижим имот; но всички актове, които засягат права върху недвижими имоти и исковите молби относно права върху недвижими имоти; поради което правно значение за процесуалната легитимация по чл. 226 ГПК вече има само поредността на вписването на исковата молба, която внася като предмет на делото права върху недвижим имот, което на практика става по разпореждане на съда, след като той приеме, че исковата молба е редовна и предявеният иск е допустим.

може да предават владението или държането другиму, и така да безкрайност).

Опасността за насрещната страна от злепоставяне е мислима, когато прехвърлянето става по волята на другата страна – чрез сделка или създаване на фактическо положение (чрез извършването на прехвърлителна или разпоредителна сделка между живи или чрез предаването на владението или държането другиму). Както е посочено при законовото приемство в процеса, то е приложимо, когато прехвърлянето на спорното право е осъществено по силата на публичен акт – не по волята на страната. При прехвърлянето по волята на прехвърлителя неговата процесуална легитимация се запазва, но от типична – произтичаща от принадлежността на спорното право, тя става нетипична – произтичаща от закона. Прехвърлителят става процесуален субституент на приобретателя във формата на процесуална суброгация, която изключва участието на новия титуляр в производството като главна страна, защото той няма право на иск. Приобретателят на спорното право може да бъде привлечен или да встъпи в процеса като подпомагаща страна (защото ще е обвързан от решението), както и да замести подпомаганата страна, но по съгласието на двете главни страни. По изключение приобретателят може да встъпи главно, ако придобиването на спорното право се оспорва от праводателя при неговото допълнително встъпване. В този случай приобретателят има право на иск срещу него и този положителен иск може да бъде предявен чрез главно встъпване. Ако прехвърлянето на спорното право е станало след приключването на съдебното дирене в първата инстанция, встъпването на неговия приобретател ще е невъзможно поради преклузия.

Ако спорното право е прехвърлено от ищеца по време, когато е допустимо изменение на иска, той може да поиска осъждане в полза на приобретателя[53], но дори това да не е направено или възможността за изменение на иска да е преклудирана, приобретателят ще е обвързан от всички последици на съдебното решение (сила на пресъдено нещо, изпълнителна сила и конститутивно действие), както ако прехвърлянето е станало след влизането му в сила. Той ще бъде обвързан по същия начин от

[53] Правните последици на решението задължително се претендират от името на процесуалния субституент в полза на титуляря на спорното материално право при процесуалното застъпничество. При процесуалната суброгация това обичайно не се прави – когато се претендира отговорността на държавата по ЗОДОВ, страните и съдът обсъждат нейната отговорност, но да плати обезщетението се осъжда процесуалният субституент, който изпълнява решението със средства от предвидения ца целта бюджет.

всички последици на съдебното решение и ако прехвърлянето е останало неизвестно за съда.

Ако насрещната страна узнае за прехвърлянето при висящността на делото, тя не може да го оспори, защото не може да черпи възражение от чужди правоотношения, но може да направи личните си възражения, например ако по предявения от нея павлов иск за оспорване на поредица от сделки ответникът прехвърли имота на лице, което е в близко родство или подобни отношения с главния длъжник, извършил първата сделка. Ако насрещната страна узнае за прехвърлянето след приключването на делото и има свои възражения срещу приобретателя, тя не може да иска отмяна на влязлото в сила решение, но може да предяви възраженията си с иск срещу приобретателя, защото те не са преклудирани от силата на пресъдено нещо (в посочения пример тя може да предяви павлов иск срещу приобретателя).

Ако след предявяването на ревандикационния иск ответникът е предал владението или държането на имота другиму, той не може да избегне своето осъждане, като поиска осъждането на приемника във владението или държането, защото той (правоприемникът) ще е обвързан от изпълнителната сила на решението срещу своя праводател.

3. Постановеното решение разпростира всички свои правни последици по отношение на приобретателя на спорното право, защото на мястото на типичната процесуална легитимация на праводателя възниква легитимацията му да защитава вече чуждото субективно право или фактическо състояние от свое име и с ефект за новия титуляр. Ако решението е осъдително, новият титуляр на вземането може да поиска издаването на изпълнителен лист въз основа на него, а ако изпълнителен лист е издаден, той може да го предяви за изпълнение пред съдебния изпълнител съгласно чл. 429, ал. 1 ГПК. Ако решението е конститутивно, то променя не правната сфера на праводателя, а правната сфера на приобретателя, който бива обвързан и от силата на пресъдено нещо.

Съгласно чл. 226, ал. 3 ГПК разпростирането на действието на решението по отношение на приобретателя бива ограничено само от действията на вписването, когато се отнася за недвижим имот (чл. 114 ЗС), и за придобиване на собственост чрез добросъвестно владение (чл. 78 ЗС), когато се отнася за движими вещи.

Ако прехвърлянето е станало след приключването на процеса, приобретателят е обвързан от силата на пресъдено нещо на решението като частен правоприемник на праводателя, а ако прехвърлянето е станало преди процеса, постановеното решение е непротивопоставимо на приобретателя, защото за него то е res inter alios judicata.